

ფრანსუაზ ტულკენსი

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ორგოცდაათი წლისაა. ტოლოდროინდელი მიმართულებები სასამართლოს იურისპრუდენციაში¹

ფრანსუაზ ტულკენსი

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მოსამართლე,
მეორე სექციის თავმჯდომარე².

* * *

დღეს, ისე როგორც არასდროს, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ჩვენი საერთო მემკვიდრეობაა ("patrimoine") და მისი დებულებების დაცვის თვალსაზრისით, ერთობლივი პასუხისმგებლობა გვაკისრია ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე. როგორც 1950 წელს რენე კასინმა აღნიშნა, კონვენციით გათვალისწინებული უფლებები მშვიდობის თესლია. ისინი ასევე „მომავლის მშენებლობისთვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე ხიდებია“, როგორც 1998 წლის 3 ნოემბერს ადამიანის უფლებათა ახალი სასამართლოს საზეიმო გახსნის ცერემონიაზე მისმა თავმჯდომარემ განაცხადა. დღეს კონვენციის ხელმოწერა ევროპის საბჭოში გაწევრიანების წინა პირობაა, ევროპის საბჭოში, რომელიც 1949 წელს მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ შეიქმნა და ამჟამად კარი გაუღო გაფართოებულ ევროპას ვლადივოსტოკიდან კოიმბრამდე, ევროპის საბჭოში, რომელსაც სწამს, რომ აუცილებელია „პლურალიზმის, ტოლერანტობისა და ლიბერალიზმის პრინციპების“ გაძლიერება და განმტკიცება, „ვინაიდან მათ გარეშე არ არსებობს დემოკრატიული საზოგადოება“.

¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განჩინებები და გადაწყვეტილებები, რომლებიც ამ დოკუმენტშია მოხსენიებული, შეგიძლიათ იხილოთ სასამართლოს ვებგვერდზე ინტერნეტში, Hudoc-ის მონაცემთა ბაზაში, შემდეგ მისამართზე: <http://www.echr.coe.int/echr/en/hudoc/>

² ამ დოკუმენტში გამოხატულია ჩემი პირადი და არა სასამართლოს, თვალსაზრისი.

დღეს ალბათ მთავარი საკითხი ის არის, თუ როგორ უნდა აღვიქვათ „სერიოზულად“ (თუ დვორკინს დავესესხებით)³ უფლებები – განსაკუთრებით კი ადამიანის უფლებები. ადამიანის უფლებები არც იდეოლოგიაა და არც შეხედულებათა სისტემა. იმისათვის, რომ ამ უფლებებმა რაიმე მნიშვნელოვანი ზემოქმედება მოახდინონ ადამიანებისა და საზოგადოებების ცხოვრებაზე, ისინი ქმედებაში უნდა გადაიზარდოს. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებათა აღიარება განუყოფელია მათი პატივისცემისა და დაცვის უზრუნველსაყოფად გამოყენებული საშუალებებისგან. ამის გათვალისწინებით, კონვენციის ტექსტი ორ დონეზე მოქმედებს: ეს არის გარანტირებული უფლებები და უფლებათა გარანტია. გარდა სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა და თავისუფლებათა ჩამონათვლის ჩამოყალიბებისა, კონვენცია განსაზღვრავს ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების მექანიზმს. აღნიშნული ორი დონე, თავის მხრივ, საფუძვლად უდევს ჩემს ნაშრომსაც. ეფექტიანობის საკითხის მეშვეობით პირველ ნაწილში მე შევეხები ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების ევროპულ კონვენციაში მითითებულ ძირითად უფლებებს და იმ ძირითად საკითხებს, რომლებიც ძალზე აქტუალურია დღეს. მეორე ნაწილში ყურადღებას გავამახვილებ რამდენიმე პროცედურულ საკითხზე, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ აღნიშნული უფლებების განხორციელების უზრუნველყოფისათვის.

I. გარანტირებული უფლებები. კონვენცია – ცოცხალი ინსტრუმენტი

გარანტირებული უფლებები ჩამოყალიბებულია ევროპული კონვენციის პირველ ნაწილში, ხოლო პრეამბულაში მოხსენიებულია ევროპის *ordre public*. აღნიშნულ უფლებებსა და თავისუფლებებს „ეფუძნება სამართლიანობა და მშვიდობა მსოფლიოში“ და მათი „დაცვა საუკეთესოდ ხორციელდება ეფექტიანი დემოკრატიული პოლიტიკით“. დემოკრატიულ საზოგადოებას გადაამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის უფლებათა ხორცშესხმისათვის, იგი ის გამაერთიანებელი ევროპული ძალაა, რომლის ფარგლებშიც კონვენცია გარკვეულწილად ძირითადი კანონის ფუნქციას ასრულებს. დემოკრატია ევროპის *ordre public*-ის ცენტრალური ფასეულობაა. შეცდომა იქნებოდა პრეამბულის ტექსტის მხოლოდ რიტორიკად მიჩნევა. კონვენციის განმარტებისას და გამოყენებისას კონვენციის განხორციელების მეთვალყურე დაწესებულებებმა უფრო კონკრეტული ფორმა მისცეს დემოკრატიულ საზოგადოებაში ადამიანის უფლებათა დაცვის პრინციპის როლს. თუმცა ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი, ვინაიდან, ს. ლეფორის თქმით, დემოკრატია არის *"ce régime inouï qui fait l'expérience historique de l'indétermination de ses repères"*⁴.

³ R. DWORKIN, *Taking rights seriously*, Cambridge, Harvard University Press, 1977.

⁴ Cl. LEFORT, *Essai sur la politique*, Paris, Seuil, 1986, p. 29.

თუ ადამიანის უფლებები წარმოადგენს „პრინციპების საძირკველს“, რომელზეც დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმები შენდება, რა ფორმას იღებენ ისინი? ყველა ჩვენგანი იცნობს კონვენციის მე-2 – მე-12 მუხლებში გათვალისწინებულ უფლებებს. გარანტირებული უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევისთვის სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალების უზრუნველყოფა (მე-13 მუხლი) და ამ უფლებებით სარგებლობისას ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციის აკრძალვა (მე-14 მუხლი) დამატებით განამტკიცებს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების აღიარებას.

სამართალმცოდნეების თქმით, კანონი უნდა იყოს მყარი, მაგრამ ის ვერ იდგება ერთ ადგილას⁵. 1950 წლიდან მუდმივად ხდებოდა კონვენციის ტექსტის ადაპტირება და მოდიფიცირება და ეს პროცესი დღესაც გრძელდება. გარდა ამისა, სასამართლოს მიერ უფლებათა განმარტების დინამიკური პრინციპის არაერთგზის დადასტურების წყალობით ეს საკითხები ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების კონტექსტში განიხილება, რის შედეგადაც ბევრი პროგრესული გადაწყვეტილება იქნა მიღებული.

ა. რაც შეეხება **ზოგად პრინციპებს** (*"principes directeurs"*), მე გამოვყოფდი ორ ძირითად მიმართულებას სასამართლოს ბოლოდროინდელ პრეცედენტულ სამართალში, სახელდობრ, პოზიტიური ვალდებულებების ჩამოყალიბებას (1) და კონვენციის გამოყენებას კერძო სფეროში (2).

1. პოზიტიური ვალდებულებები

დღეს უფრო მეტად, ვიდრე უწინ, ტრადიციულ მოთხოვნას, რომ სახელმწიფო იყოს პასიური, ემატება მოთხოვნა, სახელმწიფომ იმოქმედოს. ეს მოთხოვნა სახელმწიფოებისთვის იღებს **პოზიტიური ვალდებულებების** ფორმას, ვალდებულებისა, განახორციელონ პრაქტიკული ან სამართლებრივი (საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული ან სასამართლო) ზომები, რომელთა მიზანი იქნება კონვენციით აღიარებული უფლებებისა და თავისუფლებების ქმედითი დაცვის გარანტირება. დღესდღეობით მოვლენათა ამგვარი განვითარების მრავალი მაგალითია ცნობილი.

ა. რაც შეეხება ტიპოლოგიას, პოზიტიური ვალდებულებები შეიძლება იყოს ქმედითი ან პროცედურული.

პირველი ტიპის ვალდებულებები სახელმწიფოებისგან მოითხოვს **ქმედითი ზომების** განხორციელებას, მაგალითად, სამედიცინო დახმარების უზრუნველყოფას ციხეში, ტრანსსექ-

⁵ მიეწერება როსკო ფაუნს მის წიგნში Interpretations of Legal History, New York, MacMillan, 1923.

სუალების სტატუსის იურიდიული სახით აღიარებას⁶ ან მკვდრადშობილი ბავშვის ბიოლოგიური მამობის დადგენას⁷. ალბათ პოზიტიური ვალდებულებების განმტკიცების შედეგად ყველაზე მეტი სარგებელი პირადი და ოჯახური ცხოვრების უფლებამ მიიღო⁸.

გარკვეულ გარემოებებში პოზიტიური ვალდებულებები მოიცავს ვალდებულებას, განხორციელდეს პრევენციული ქმედება, მათ შორის ადამიანებს შორის ურთიერთობების სფეროში. სასამართლოს 1998 წლის 28 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „ოსმანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ პირველი გადაწყვეტილებაა, რომელშიც სასამართლო შეეცადა, დაედგინა ხელისუფლების ორგანოების პოზიტიური ვალდებულების – დაიცვას დანაშაულის პოტენციური მსხვერპლი – მასშტაბი „უნდა დადგინდეს (...), რომ ხელისუფლებამ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა, იმ დროს კონკრეტული პირის ან პირების სიცოცხლისათვის მესამე მხარის მხრიდან განხორციელებული დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად, რეალური და იმშუთიერი რისკის არსებობის შესახებ და, რომ მან (ხელისუფლებამ) ვერ მოახერხა მის კომპეტენციამი არსებული ისეთი ზომების მიღება, რომლებიც, თუ გონივრულად განვსჯით, თავიდან ააცილებდა ხსენებულ რისკს“⁹. თუმცა სასამართლო ყოველთვის ყურადღებას ამახვილებდა იმაზე, რომ ეს პრინციპი არ უნდა იქნეს განმარტებული იმგვარად, რომ ხელისუფლებას დააკისროს შეუძლებელი ან არაპროპორციული ტვირთი. ამ თვალსაზრისით, დიდი პალატის მიერ 2001 წლის 10 მაისს საქმეზე „ზ. და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ გამოტანილი გადაწყვეტილება იმით არის საინტერესო, რომ იგი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ მე-3 მუხლი სახელმწიფოებს აკისრებს პოზიტიურ ვალდებულებას, დაიცვან მათ იურისდიქციაში მყოფი ადამიანები – სოციალური სამსახურების შესაბამისი ქმედების გზით – კერძო პირთა მხრიდან (მამინაცვლის მხრიდან ბავშვების მიმართ) არაადამიანური მოპყრობისაგან. ამას მივყავართ კონვენციის ვერტიკალურ გამოყენებამდე.

პრევენციული ქმედების განხორციელების ვალდებულების კიდევ ერთი ბოლოდროინდელი მაგალითია 2008 წლის 16 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „რენოლდი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, რომელიც ეხება დაპატიმრებული პირის თვითმკვლელობას.

ბ. მეორე ტიპის ვალდებულებები მოითხოვს სახელმწიფოებისგან, დააწესონ შიდა პროცედურები კონვენციის შესაბამისად დაცვის და/ან კომპენსაციის უზრუნველსაყოფად. თავის ბოლოდროინდელ პრეცედენტულ სამართალში ევროპული სასამართლო სულ უფრო ხშირად უსვამს ხაზს ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ პროცედურულ მოთხოვნებს, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით მიდის.

⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „კრისტინ გულმანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2002 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება (დიდი პალატა).

⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ზნამენსკაია რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 2 ივნისის გადაწყვეტილება.

⁸ F. SUDRE, Droit européen et international des droits de l'homme, Paris, PUF, 8th edition, 2006, p. 241, no. 166.

⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ოსმანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1998 წლის 28 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 116.

პროცედურული სამართლიანობა. 1995 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „მაკ მაიკლი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ სასამართლომ დაადგინა მნიშვნელოვანი პრინციპი, რომ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი ბავშვებზე ზრუნვის სფეროში უნდა უზრუნველყოფდეს მხარეთა ინტერესების საკმარის პროცედურულ დაცვას. ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესის პროცედურულ სამართლიანობას მშობლებთან და ოჯახის სხვა წევრებთან მიმართებაში, რომელთა კავშირი ბავშვთან ხელყოფილი იქნა. ზოგიერთ საქმეში ეს პროცედურული ვალდებულება ეხება აუცილებლობას, შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე, მხარეები ჩართული იქნენ სასამართლო წარმოებაში, კერძოდ კი ისეთ სამართალწარმოებაში, რომელშიც საფრთხე ემუქრება ფუნდამენტურ უფლებებს. მაგალითად, როდესაც საქმე ეხება ბავშვების მოთავსებას სპეციალურ დაწესებულებებში, სასამართლო, სანამ სახელმწიფოს მიერ შეფასების ზღვარს შეეხებოდეს, დარწმუნდება, რომ სასამართლო ორგანოებმა საკუთარი გადაწყვეტილება ყველა შესაძლებელი გარანტიით გაამყარეს, კერძოდ, მათ საშუალება მისცეს მხარეებს, ქმედითი მონაწილეობა მიეღოთ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში (ანგარიშების გადაცემა, საქმის მოსმენაზე დასწრება, ადვოკატის დახმარება და ა.შ.)¹⁰.

მე-2 მუხლის პროცედურულ ასპექტზე გამახვილდა ყურადღება, აგრეთვე, სასამართლოს 2004 წლის 27 ივლისის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „სლიმანი საფრანგეთის წინააღმდეგ“. განმცხადებლის პარტნიორი, რომლის დეპორტაცია უნდა მომხდარიყო, გარდაიცვალა დაკავების ცენტრში. მართალია, სასამართლომ მიიჩნია, რომ განმცხადებელს არ ამოუწურავს სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალება მე-2 და მე-3 მუხლების საფუძველზე არსებით საჩივრებთან დაკავშირებით, მაგრამ სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა პროცედურულ დარღვევას, ვინაიდან განმცხადებელს ავტომატურად არ მიუწვდებოდა ხელი სიკვდილის მიზეზის გამოძიებაზე. სასამართლოს აზრით, არ იყო საკმარისი, რომ განმცხადებელს შეეძლო შეეტანა სისხლის სამართლის საჩივარი და მონაწილეობა მიეღო სამართალწარმოებაში. პატიმრობისას საეჭვო სიკვდილის შემთხვევაში გარდაცვლილის უახლოესი ნათესავი არ უნდა იყოს ვალდებული, საკუთარი ინიციატივით შეიტანოს ოფიციალური საჩივარი ან იკისროს პასუხისმგებლობა საგამოძიებო ქმედებებზე. მე-2 მუხლი მოითხოვს, რომ გარდაცვლილის უახლოესი ნათესავი ავტომატურად იქნეს ჩართული ხელისუფლების მიერ სიკვდილის მიზეზთან დაკავშირებით წამოწყებულ ოფიციალურ გამოძიებაში.

რა უმთავრესი სასარგებლო მხარეები აქვს სასამართლოს მიერ არჩეულ პროცედურულ მიდგომას? ჩემი აზრით, ეს სასარგებლო მხარეებია ის ობიექტურობა და სარწმუნოობა, რომლებიც სასამართლოს მიერ კონტროლს ენიჭება. დღეს ბევრად მეტად, ვიდრე ოდესმე, სასამართლო ჩართულია ძალზე დელიკატურ საქმეებში და ის დისტანცია, რომელიც მას ამ საქმეებისა და თავად ფაქტებისაგან აშორებს, ართულებს სასამართლოსთვის მათ გადაწყვეტას. ოჯახისგან მოშორებით ბავშვის მოთავსების შესაძლებლობა ან არბიტრის როლის შესრულება ეკონომიკასა და გარემოს დაცვას შორის ღამის ფრენებთან დაკავშირებულ

¹⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „მოზერი ავსტრიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 21 სექტემბრის გადაწყვეტილება, § 72.

პრობლემაში ის საკითხებია, რომელთა გადაწყვეტა საჭიროებს ფაქტებისა და სოციალური რეალობის მაქსიმალურად კარგად ცოდნას. ამ მხრივ პროცედურულ მიდგომას შეუძლია დამატებითი მნიშვნელობა შესძინოს შეფასების ზღვარს შემდეგი პირობის მეშვეობით: სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული შეფასების მიღებამდე სასამართლო შეამოწმებს, ყველა ღონე იხმარა თუ არა სახელმწიფომ მართებული გადაწყვეტილების მისაღებად. პროცედურული მოთხოვნის განვითარება გარკვეულწილად შეიძლება შეფასების ზღვრის დოქტრინის ბუნებრივი და ნაყოფიერი დანამატი გახდეს.

ამ თვალსაზრისით პოზიტიური ვალდებულებები აშკარად აფართოებს ევროპული სასამართლოს მოსამართლის მხრიდან კონტროლის მასშტაბს, განსაკუთრებით ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებთან მიმართებაში. გარემოს დაცვის სფეროში, 2005 წლის 9 ივნისის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ფადევეა რუსეთის წინააღმდეგ“ სასამართლოს სთხოვეს, განეხილა გარემოსთვის ზიანის მიყენების თავიდან აცილების მხრივ ხელისუფლების პოზიტიური ვალდებულების მასშტაბი. შემოწმების ჩატარებასთან დაკავშირებით სასამართლომ ასე გადაწყვიტა: „(...) სასამართლოს ამოცანა არ არის იმის დადგენა, თუ კონკრეტულად რა უნდა გაკეთებულიყო ამ სიტუაციაში დაბინძურების უფრო ეფექტიანად შემცირების მიზით. მაგრამ ნამდვილად სასამართლოს უფლებამოსილების სფეროშია იმის შეფასება, სათანადო ყურადღებით მიუდგა თუ არა მთავრობა პრობლემას და გაითვალისწინა თუ არა ყველა მხარის ინტერესი. ამ თვალსაზრისით სასამართლო იმეორებს, რომ პასუხისმგებლობა, დეტალური და ზუსტი მონაცემების გამოყენებით გაამართლოს სიტუაცია, როდესაც გარკვეულ ადამიანებს დანარჩენი საზოგადოების სახელით მძიმე ტვირთი აწევთ, სახელმწიფოს აკისრია“¹¹.

სამართალწარმოების წამოწყება. სხვა შემთხვევებში პროცედურული პოზიტიური ვალდებულება გულისხმობს ვალდებულებას, განსაკუთრებით მტკიცებულების არარსებობის შემთხვევაში (როგორც არის, მაგალითად, რუსეთის წინააღმდეგ წარმოდგენილი განაცხადები, რომლებიც ეხება ჩეჩნეთში სასამართლოს გარეშე ჩადენილი მკვლელობის ფაქტებს¹²), წამოწყებული იქნეს გამოძიება და სამართალწარმოება, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება დანაშაულზე პასუხისმგებელი პირების იდენტიფიცირება და, სავარაუდოდ, დასჯა¹³. კერძოდ, მე-2 მუხლთან მიმართებაში, რომელიც სიცოცხლის უფლებას იცავს, მოწინავე პრეცედენტია 1995 წლის 27 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „მაქქანი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ და დღეს სასამართლო ბევრ სხვა საქმეში აკისრებს მოპასუხე სახელმწიფოებს საეჭვო სიკვდილის შემთხვევათა გამოძიების ვალდებულებას. რაც შეეხება მე-3 მუხლს, 2000 წლის 6 აპრილის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ლაბიტა იტალიის

¹¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ფადევეა რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 9 ივნისის გადაწყვეტილება, § 128. იხ. აგრეთვე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ჯაკომელი იტალიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 2 ნოემბრის გადაწყვეტილება, §§ 81, 82, 83, 84.

¹² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ხაჩიევი და აკაევა რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილება (სასამართლოს გარეშე ჩადენილი მკვლელობები); საქმე „ისაევა, იუსუპოვა და ბაზაევა რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილება (საჰაერო თავდასხმები); საქმე „ისაევა რუსეთის წინააღმდეგ“ (განაცხადი № 57950/00), 2005 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილება (რეაქტიული ჭურვი ჰუმანიტარულ დერეფანში).

¹³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „მატკო სლოვენის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 2 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

წინააღმდეგ”, რომელშიც განმცხადებელი ჩიოდა, სხვა საკითხებთან ერთად, ცუდად მოპყრობის შესახებ, რომელსაც ფსიქოლოგიური ხასიათი ჰქონდა და, შესაბამისად, კვალს არ ტოვებდა სხეულზე, სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა აღნიშნული მუხლი იმის გამო, რომ განმცხადებლის საჩივართან დაკავშირებით არ ჩატარებულა ქმედითი ოფიციალური გამოძიება. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა 2002 წლის 14 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე „პოლ და ოდრი ედვარდსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ”, რომელშიც განმცხადებლები აცხადებდნენ, რომ ხელისუფლებამ ვერ დაიცვა მათი ვაჟის სიცოცხლე და იგი საპატიმროში ყოფნისას მოკლა სხვა დაკავებულმა პირმა, ვინაიდან სასამართლომ დაადგინა როგორც მე-2 მუხლის არსებითი დარღვევა სიცოცხლის დაცვის პოზიტიურ ვალდებულებასთან დაკავშირებით, ისე მე-2 მუხლის პროცედურული დარღვევა ქმედითი გამოძიების ჩატარების ვალდებულებასთან დაკავშირებით და განმარტა, თუ როგორი უნდა იყოს ქმედითი გამოძიება (დამოუკიდებელი, სწრაფი, სრული, რომელშიც ყველა მხარე იქნება ჩართული და ა.შ.).

ზოგიერთ ბოლოდროინდელ საქმეში, როგორც არის, მაგალითად, 2006 წლის 17 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „ოკალი თურქეთის წინააღმდეგ”, რომელიც ეხება თორმეტი წლის ბიჭის მიმართ ცუდად მოპყრობას პოლიციის დაკავების ადგილას ყოფნისას, და 2007 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე „ზინეპ ოზკანი თურქეთის წინააღმდეგ”, რომელიც ეხება ახალგაზრდა ქალის მიმართ ცუდად მოპყრობას პოლიციის განყოფილებაში, სასამართლომ მიიჩნია, რომ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემა, რომელთან დაკავშირებითაც განმცხადებელი ჩიოდა, შორს იყო ფაქტების ზედმიწევნით შესწავლისაგან და რომ მას არ გააჩნდა უნარი, უზრუნველყო ისეთი უკანონო ქმედებების ეფექტიანი თავიდან აცილება, რომელთა შესახებაც ჩიოდა განმცხადებელი. შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა, რომ გასაჩივრებულმა სამართალწარმოებამ, მისი შედეგის თვალსაზრისით, ვერ მოახერხა, უზრუნველყო სათანადო კომპენსაცია მე-3 მუხლში გათვალისწინებული პრინციპის დარღვევისათვის¹⁴. ჩემი აზრით, აქ არსებით პრობლემასთან გვაქვს საქმე: პრინციპში, ანდა უმჯობესია თუ ვიტყვით, ისტორიულად, ადამიანის უფლებები გამიზნული იყო სისხლის სამართლის მანქანისგან დასაცავად; დღეს კი ადამიანის უფლებების დაცვა თითქოს სისხლისსამართლებრივ მაკონტროლებელ ჩარევას მოითხოვს. ამის მრავალი მაგალითი არსებობს. ანუ შეუძლებელია ამ მოძრაობის მნიშვნელობის გაუთვითცნობიერებლობა ადამიანის უფლებათა ზოგადი თეორიის ფარგლებში. მოკლედ რომ ვთქვათ, უფლებები დღეს უნდა წარმოჩინდეს როგორც დამცავი, ისე შემტევი სახით. ამ თვალსაზრისით სახელმწიფომ უკვე სისხლის სამართალწარმოების გამოყენება კი არ უნდა გაამართლოს, არამედ სამართალწარმოების გამოუყენებლობა.

დაბოლოს, უფრო ზოგად პლანში, წევრ სახელმწიფოთა ვალდებულება, დანერგონ ეროვნულ დონეზე პროცედურები, მომდინარეობს არა მარტო კონვენციის პირველი მუხლით განსაზღვრული მათი ვალდებულებიდან, უზრუნველყონ კონვენციაში ჩამოყალიბებული უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობა, არამედ ასევე კონვენციის სისტემის დამხ-

¹⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, საქმე „ოკალი თურქეთის წინააღმდეგ”, 2006 წლის 17 ოქტომბრის გადაწყვეტილება; საქმე „ზინეპ ოზკანი თურქეთის წინააღმდეგ”, 2007 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება.

მარე ხასიათიდანაც. ის სახელმწიფოები, რომლებიც კონვენციის რატიფიცირებას ახდენენ, კისრულობენ ვალდებულებას, არა მარტო თავი შეიკავონ გარკვეული ქმედებებისაგან, ზოგ შემთხვევაში კი განახორციელონ პოზიტიური ქმედებები უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად, არამედ ასევე იღებენ საკუთარ თავზე ვალდებულებას, უზრუნველყონ სამართლებრივი ბაზა, რომელიც შექმნის ეროვნულ დონეზე კონვენციის დარღვევის თავიდან აცილების ან დარღვევის შემთხვევაში კომპენსაციის შესაძლებლობას.

2. კონვენციის ჰორიზონტალური მოქმედება

დღეს, როდესაც ხდება სახელმწიფოს როლის გადაფასება და ხელახალი განსაზღვრა, ადამიანის უფლებები უფრო და უფრო აქტუალური ხდება **კერძო პირებს** ან **ჯგუფებს** - ანუ არასახელმწიფო სუბიექტებს შორის - დავებში, რის შედეგადაც მათი ვერტიკალური მოქმედების პარალელურად - ადამიანი სახელმწიფოს წინააღმდეგ - ვითარდება მათი **ჰორიზონტალური მოქმედება** - ადამიანი ადამიანის წინააღმდეგ¹⁵.

ასეთი განვითარების **უამრავი მაგალითი** არსებობს, მათგან ერთ-ერთია 2003 წლის 8 ივლისის საქმე „ჰატონი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, რომელიც შეეხება ჰითროუს აეროპორტის სიახლოვეს მცხოვრები მოსახლეობის ღამის სიმშვიდის დარღვევას კერძო ოპერატორების საქმიანობის შედეგად გამოწვეული ხმაურით: „გარემოს დაცვასთან დაკავშირებულ შემთხვევებში სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის საკითხი ასევე შეიძლება დადგეს იმ შემთხვევაში, თუ მას არ შეუძლია კერძო ბიზნესის რეგულირება ისე, რომ უზრუნველყოფილი იყოს კონვენციის მე-8 მუხლით დაცული უფლებების სათანადო პატივისცემა“¹⁶.

იგივე ეხება დაუშვებლობის შესახებ გადაწყვეტილებას 2000 წლის 7 მარტის საქმეზე „თ.ი. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, სადაც მოსარჩელე აცხადებს, რომ „არსებობს არსებითი საფუძველი იმის საფიქრელად, რომ, თუ ის დაბრუნდება შრი-ლანკაში, არსებობს მის მიმართ კონვენციის მე-3 მუხლის საპირისპირო მოპყრობის რეალური საფრთხე ტარნილის მებრძოლთა ორგანიზაციების [და სხვათა] მხრიდან“¹⁷. ამ შემთხვევაში სასამართლო „მიუთითებს, რომ ვალდებულების არსებობა, [რომ ადამიანი არ იქნეს გაძევებული იმ ქვეყანა-

¹⁵ ა. კლაფამი, „ადამიანის უფლებები კერძო სფეროში“, ოქსფორდი, „კლარენდონ პრეს“, 1993 წ.; ფ. ალსტონი (რედ.), „არასახელმწიფო სუბიექტები და ადამიანის უფლებები“, ოქსფორდი, „ოქსფორდის უნივერსიტეტის პრესა“, ევროპული სამართლის აკადემიის კოლექტიური კურსი, 2005წ.; ა. კლაფამი, „ადამიანის უფლებები. არასახელმწიფო სუბიექტების ვალდებულებები“, ოქსფორდი, „ოქსფორდის უნივერსიტეტის პრესა“, ევროპული სამართლის აკადემიის კოლექტიური კურსი, 2006 წ.; გვ. 349 და ა.შ.

¹⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჰატონი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2003 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება, § 119.

¹⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „თ.ი. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2000 წლის 7 მარტის გადაწყვეტილება (დაუშვებელი), გვ. 11.

ნაში, სადაც, წარმოდგენილი არსებითი მტკიცებულებების საფუძველზე, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ის შეიძლება დადგეს ისეთი მოპყრობის საფრთხის წინაშე, რომელიც ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-3 მუხლს], არ არის დამოკიდებული იმაზე, ამგვარი მოპყრობის რისკი წარმოშობილია თუ არა ისეთი ფაქტორების ნიადაგზე, რომლებიც მოიცავს მიმღები ქვეყნის პირდაპირ თუ არაპირდაპირ პასუხისმგებლობას. გარანტირებული უფლების აბსოლუტური ხასიათიდან გამომდინარე, მე-3 მუხლი შეიძლება გავრცელდეს ისეთ სიტუაციებზე, როდესაც საფრთხე მომდინარეობს იმ პირების ან პირთა ჯგუფებისაგან, რომლებიც არ არიან საჯარო მოხელეები (...). ნებისმიერ ასეთ კონტექსტში სასამართლო ვალდებულია, დაწვრილებით შეისწავლოს საქმესთან დაკავშირებული ყველა გარემოება”¹⁸.

კონვენციის ვერტიკალური მოქმედების ყველაზე უკიდურესი მაგალითი ასახულია 2004 წლის 13 ივლისით დათარიღებულ საქმეში „პლა და პუნკერნაუ ანდორის წინააღმდეგ”, რომელშიც კონვენციის მე-14 მუხლის საფუძველზე სასამართლოს წინაშე წარდგენილი იქნა ისეთი უაღრესად პირადული დოკუმენტის ინტერპრეტაცია, როგორც არის პიროვნების ანდერძის პუნქტი, რომლის მიხედვითაც განმცხადებელს, ნაშვილებ ბავშვს, ეკრძალებოდა მემკვიდრეობის მიღება მისი ბებუის მამულიდან, რადგანაც ის არ იყო „კანონიერი და ტრადიციული ქორწინების” შვილი. ზოგადი აღიარებით, სასამართლო თეორიულად არ იყო ვალდებული, გადაეწყვიტა წმინდა პირადული ხასიათის დავები. მეორე მხრივ, ევროპის ზედამხედველობითი როლის განხორციელებისას, სასამართლო ვერ დარჩებოდა პასიური, როდესაც ეროვნული სასამართლოს მიერ სამართლებრივი აქტის ინტერპრეტაცია არარაციონალური, თვითნებური ან, როგორც მოცემული მოსარჩელის შემთხვევაში, აშკარად შეუსაბამო იყო კონვენციის მე-14 მუხლში განსაზღვრულ დისკრიმინაციის აკრძალვის მოთხოვნასთან, უფრო ფართოდ კი, კონვენციის ფუძემდებლურ პრინციპებთან. სასამართლომ ვერ დაინახა რაიმე სამართლიანი მიზანი, რომელსაც ემსახურებოდა განსახილველი გადაწყვეტილება, ან რაიმე ობიექტური ან რეალური არგუმენტაცია, რომელზეც შეიძლებოდა ყოფილიყო დაფუძნებული ადგილობრივი სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება. სასამართლოს აზრით, ნაშვილებ ბავშვს იგივე სამართლებრივი სტატუსი აქვს, რაც მისი მშობლების ბიოლოგიურ შვილს ყველა ასპექტში. სასამართლოს მრავალჯერ განუცხადებია, რომ ძალზე სერიოზული მიზეზები უნდა იყოს წარმოდგენილი იმისათვის, რომ განსხვავებული მოპყრობა ქორწინების შედეგად გაჩენის საფუძველზე ჩაითვალოს კონვენციის შესაბამის ქმედებად. ის მრავალგზის იმეორებდა, რომ კონვენცია არის ცოცხალი ინსტრუმენტი, რომელიც განმარტებული უნდა იყოს დღევანდელ დღეს არსებული პირობების შესაბამისად და რომ ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებში ამჟამად უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ქორწინებაში ან ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების თანასწორობის საკითხს მათი სამოქალაქო უფლებების კუთხით. აქედან გამომდინარე, სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა მე-8 მუხლთან ერთად წაკითხული მე-14 მუხლის დარღვევას.

გარდა ამისა, სახელმწიფოს ჩარევა ადამიანთა პირად ურთიერთობებში ძალიან ხშირად წარმოშობს კონფლიქტს უფლებებსა და თავისუფლებებს შორის: მაგალითად, ერთი ადამიან-

¹⁸ *Ibid.*, გვ. 14.

ნის თავისუფლება სხვათა სიცოცხლის უფლების დაცვის წინააღმდეგ¹⁹; მშობლების ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება მათი შვილების ფიზიკური ხელშეუხებლობის დაცვის წინააღმდეგ²⁰; დედის პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლება ბავშვის უფლების წინააღმდეგ, იცოდეს თავისი წარმოშობის შესახებ²¹; ჟურნალისტების სიტყვის თავისუფლება მოქალაქეების პირადი ცხოვრების უფლების წინააღმდეგ²². მაგრამ ყველაზე ფუნდამენტური უფლებები არ არის დალაგებული პრიორიტეტების მიხედვით და არ არსებობს იერარქია ადამიანის უფლებებს შორის. ამიტომ ასეთი კონფლიქტები ყველაზე ძნელად გადასაწყვეტია, ვინაიდან სასწორის ორ მხარეს არის უფლებები და თავისუფლებები, რომლებიც აპრიორი იმსახურებენ თანაბარ პატივისცემას. რაც არ უნდა მიმზიდველად მოგვეჩვენოს, „დაბალანსება“ უფრო ახლოსაა მოწოდებასთან, ვიდრე მეთოდოლოგიასთან. ის გულისხმობს წინააღმდეგობრივი უფლებების შეწონას ერთმანეთის მიმართ და პრიორიტეტის მინიჭებას იმ უფლებისთვის, რომელიც უფრო მეტი „მნიშვნელობის“ მქონედ ითვლება. ამ მეტაფორასთან დაკავშირებული პრობლემები სათანადოდ დასაბუთებულია. თავად იმის წარმოსახვა, რომ ერთი უფლება „იწონება“ მეორის მიმართ, გულისხმობს იმას, რომ უნდა არსებობდეს გარკვეული ზოგადი სკალა, რომლის მიხედვითაც მათი შესაბამისი მნიშვნელობები (ან „წონა“) შეიძლება გაიზომოს, რომელიც, როგორც ჩვენთვის ცნობილია, სინამდვილეში არ არსებობს. პირადი ცხოვრების უფლების დაბალანსება, მაგალითად, სიტყვის უფლების საპირისპიროდ ან ეკლესიის მიერ რელიგიის არჩევის თავისუფლების დაბალანსება მისი თანამშრომლების სიტყვის თავისუფლების საპირისპიროდ, როგორც ითქვა, „უფრო იმას ჰგავს, რომ ვიმსჯელოთ, ესა თუ ის ხაზი უფრო გრძელია თუ ესა თუ ის ქვა უფრო მძიმე“²³. სამართლის თეორეტიკოსებს შორის ეს პრობლემა არათანაბარზომიერების პრობლემის სახით არის ცნობილი²⁴.

ამრიგად, დღეს უფლებათა კონფლიქტები გულისხმობს გადაწყვეტის ორიგინალურ გზას, მაგრამ ეტაპები ჯერ კიდევ ჩამოსაყალიბებელია. ჩვენ შეგვიძლია გავეყვით გერმანელი კონსტიტუციური სამართლის სპეციალისტის კ. ჰესეს მიერ შეთავაზებულ ხაზს, რომელსაც „პრაქტიკული კომპრომისი“ (*“concordance pratique”*)²⁵ ეწოდება და რომელიც აისახება *Bundesverfassungsgericht*-ის მიერ მიღებულ რიგ გადაწყვეტილებებში. როდესაც ჩვენ ვაწყდებით ურთიერთსაწინააღმდეგო უფლებებს, არაადეკვატური იქნება, რომ დაუყოვნებლივ

¹⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ოსმანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1998 წლის 28 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 116.

²⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ზ. და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2001 წლის 10 მაისის გადაწყვეტილება, § 74.

²¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ოდიევრი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 13 თებერვლის გადაწყვეტილება (საიდუმლო მიწოდება).

²² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „კონ ჰანოვერი გერმანიის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 24 ივნისის გადაწყვეტილება.

²³ *Bendix Autolite Cort. V. Midwesco Enterprises, Inc., et al.*, 486 U.S. 888, 897 (1988) (Scalia, J., diss.).

²⁴ იხ. *inter alia*, რ. ჩანგის „არათანაზომიერება, შეუდარებლობა და პრაქტიკული აზროვნება“, კემბრიჯი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პრესა, 1997წ. ბ. ფრიდმანის *“Le sens des Lois”* ბრიუსელი, ბრულანტი, 2005, გვ. 43ბ; ასევე, ამ ნაწილის ბოლოში მოყვანილი ავტორები.

²⁵ კ. ჰესე *“Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland”*, ჰაიდელბერგი, ს.ფ. მიულერი, 1984, მე-14 გამოც., nos. 71 et seq. „პრაქტიკული კონსენსუსის“ თემაზე იხ. ასევე ფ. მიულერი *“Discours de la méthode juridique”* გერმანულიდან თარგმანი ო.უჟანუანის მიერ, პარიზი, PUF, 1996, გვ. 285-287 და ს. ვან დრუგენბროეკი *“La proportionnalité dans le droit de la Convention européenne des droits de l’homme. Prendre l’idée simple au sérieux”*, ბრიუსელი, Publications des Facultés Universitaires Saint-Louis / Bruylant, 2001, გვ. 212 და გვ.ბი. 709-710.

მიემართოთ დაბალანსებას, რათა განვსაზღვროთ, თუ რომელი უფლებაა „უფრო წონიანი“ და იმსახურებს მსხვერპლს სხვა უფლებების მხრიდან. ალბათ უკეთესი იქნება, ვნახოთ, რეალურია თუ არა გარკვეული კომპრომისების მიღწევა ორივე მხრიდან, რათა შეძლებისდაგვარად თავიდან იქნეს აცილებული მსხვერპლად შეწირვა ორივე მხარისათვის. ამ მიდგომის ორიგინალურობა მდგომარეობს იმაში, რომ ის სტიმულს აძლევს ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც მაქსიმალურად ინარჩუნებენ ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო უფლებას, ნაცვლად იმისა, რომ მოძებნონ ბალანსის წერტილი მათ შორის²⁶.

ამასვე გულისხმობს 2006 წლის 29 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე „ოლინგერი ავსტრიის წინააღმდეგ“. 1998 წლის 30 ოქტომბერს მოსარჩელემ შეატყობინა ზალცბურგის ფედერალური პოლიციის ორგანოს, რომ ყველა წმინდანის ხსენების დღეს (1 ნოემბერი) დილის 9:00 სთ-დან 13:00 სთ-მდე ის გამართავდა მიტინგს ზალცბურგის მუნიციპალურ სასაფლაოზე ომის მემორიალის წინ II მსოფლიო ომის დროს შშ-ის მიერ მოკლული ზალცბურგელი ებრაელების ხსოვნის პატივსაცემად. ის აღნიშნავდა, რომ შესაძლებელი იყო, მიტინგის დრო დამთხვეოდა IV ამხანაგობის (Kameradschaft IV) შეკრებას II მსოფლიო ომის დროს SS-ის დაღუპული ჯარისკაცების უკვდავსაყოფად. 1998 წლის 31 ოქტომბერს ზალცბურგის ფედერალურმა პოლიციამ აკრძალა მიტინგი, ხოლო 1999 წლის 17 აგვისტოს ზალცბურგის საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ორგანომ უარყო მოსარჩელის მიერ ამ გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ შეტანილი აპელაცია. პოლიციისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ორგანოებმა ჩათვალეს, რომ საჭირო იყო მოსარჩელის მიერ დაგეგმილი ღონისძიების აკრძალვა, რათა ამას ხელი არ შეეშალა IV ამხანაგობის ხსოვნისადმი მიძღვნილი შეკრებისათვის, რომელიც ითვლებოდა სახალხო ცერემონიად და არ სჭირდებოდა ნებართვა. „საქმის გარემოებებზე დაყრდნობით სასამართლოსთვის არ არის დამაჯერებელი სახელმწიფოს არგუმენტაცია, რომ ორივე შეკრების დაშვება, პრევენციული ზომების მიღებასთან ერთად, როგორც არის პოლიციის დასწრების უზრუნველყოფა ორი შეკრების ერთმანეთისგან გამიჯვნის მიზნით, არ იყო შესაძლო ალტერნატივა, რომლითაც დაცული იქნებოდა მოსარჩელის თავისუფლად შეკრების უფლება მაშინ, როდესაც უზრუნველყოფილი იქნებოდა სათანადო დაცვა სასაფლაოზე დამსწრეთა უფლებების თვალსაზრისით“²⁷.

ბ. რაც შეეხება კონვენციის ძირითად დებულებებს – თავად უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც დაცულია კონვენციის I ნაწილში, მე-2 – მე-18 მუხლებში – მოკლედ გამოვყოფ ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტებს ზოგიერთ მუხლთან დაკავშირებით²⁸. ჩვენს წინაშე რამდენიმე ახალი საკითხი დგას.

²⁶ იხ. ო დე შუტერი და ფრ. ტულკენსი „უფლებათა კონფლიქტი: ადამიანთა უფლებების ევროპული სასამართლო, როგორც პრაგმატული ინსტიტუტი“, ე. ბრემსი (რედ.) „კონფლიქტი ფუნდამენტურ უფლებებს შორის“.

²⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ოლინგერი ავსტრიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 29 ივნისის გადაწყვეტილება, § 48.

²⁸ ზოგადი მიმოხილვისთვის იხ. კრეიდის „პრაქტიკოსის სახელმძღვანელო ადამიანთა უფლებების ევროპული კონვენციისათვის“, ლონდონი, Sweet & Maxwell, მე-3 გამოცემა, 2008.

1. თავისუფლებასთან დაკავშირებული უფლებები

მუხლი 2. სიცოცხლის უფლება

აქ სასამართლოს წინაშე მდგომი მთავარი საკითხებია სიცოცხლის დაწყება და დამთავრება.

სასამართლოს წინაშე რთული ეთიკური, მორალური და სოციალური პრობლემები დგება, რომლებიც სიცოცხლის შეწყვეტას უკავშირდება. ბოლო პერიოდში იტალიაში მომხდარი სადავო შემთხვევა, რომელიც შეეხებოდა საკუთარი მშობლების მოთხოვნით ხელოვნური კვების მილის მოხსნას ელუანა ენდაგოსთვის, რომელიც შეუქცევად ვეგეტატიურ მდგომარეობაში იმყოფებოდა 1992 წელს მომხდარი სერიოზული ავარიის შემდეგ, სასამართლოს წინაშე წარდგენილი იქნა ზოგიერთი სიცოცხლის დამცველი ორგანიზაციის თხოვნის თანხლებით, მიეღოთ დროებითი ზომები საკვები მილის მოხსნის თავიდან აცილების მიზნით. თუმცა თხოვნა არ დაკმაყოფილდა, ვინაიდან სარჩელის წარმდგენ ორგანიზაციებს მსხვერპლის სტატუსი არა აქვთ²⁹.

ასევე წინააღმდეგობრივი იყო საქმე „დაიან ფრითი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, რომლის შედეგადაც მიღებული იქნა ერთსულოვანი გადაწყვეტილება საქმის კონკრეტული გარემოებების შესახებ. სასამართლოში სარჩელის შეტანის მომენტში ქ-ნი ფრითი იმყოფებოდა მოტონეირონული დაავადების გვიანდელ სტადიაზე. ის აცხადებდა, რომ სხვისი დახმარებით სუიციდის ზოგადი აკრძალვა ინგლისის კანონმდებლობაში არღვევდა მისი სიცოცხლის უფლებას კონვენციის მე-2 მუხლის მიხედვით, უფლებას, რომელიც, მისი წარუმატებელი არგუმენტაციით, მოიცავდა თანმდევ უფლებას, საკუთარი არჩევანით გადაეწყვიტა, როდის და როგორ დაესრულებინა თავისი სიცოცხლე. ის ასევე დავობდა, რომ პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლება მე-8 მუხლის საფუძველზე შეიცავდა ასევე პიროვნების დამოუკიდებლობის უფლებას იმ თვალსაზრისით, რომ ადამიანს აქვს უფლება, გააკეთოს არჩევანი თავის სხეულთან მიმართებაში და მიიღოს ზომები, რათა თავიდან აიცილოს სიცოცხლის არაღირსეულად და მტკივნეულად დასრულება. მე-2 მუხლთან დაკავშირებით სასამართლომ დაადგინა, რომ ის „არ არის დარწმუნებული, რომ მე-2 მუხლით გარანტირებული სიცოცხლის უფლება შეიძლება განმარტებული იყოს როგორც უარყოფითი ასპექტის შემცველი“ და რომ „მე-2 მუხლი არ შეიძლება, ენის დამახინჯების გარეშე, განმარტებული იყოს როგორც დიამეტრულად საპირისპირო უფლების, კერძოდ, სიკვდილის უფლების მიმნიჭებელი“³⁰. შესაბამისად, სასამართლო „ადგენს, რომ სიკვდილის არანაირი უფლება, მესამე პირის ხელით თუ სახელმწიფო ორგანოს დახმარებით, არ შეიძლება წარმოდგებოდეს კონვენციის მე-2 მუხლიდან“³¹. რაც შეეხება მე-8 მუხლს, მაშინ, როდესაც სასამართლო არ გამორიცხავდა, რომ კანონი ჩაერია მოსარჩელის უფლებაში, იყოს დამოუკიდებელი პიროვნ-

²⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ადა როსი და სხვები იტალიის წინააღმდეგ“, 2008 წლის 16 დეკემბრის გადაწყვეტილება (დაუშვებელი).

³⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ფრითი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2002 წლის 29 აპრილის გადაწყვეტილება, § 39.

³¹ *Ibid.*, § 40.

ნება, მან დაადგინა, რომ აღნიშნული ჩარევა გამართლებულია ისეთი სუსტი და სოციალურად დაუცველი ადამიანების დაცვის ინტერესებით, რომელთაც არა აქვთ უნარი, მიიღონ ინფორმირებული გადაწყვეტილებები სიცოცხლის ხელყოფისკენ გამიზნული ქმედების საპირისპიროდ³².

რაც შეეხება სიცოცხლის დაწყების საკითხს, 2007 წლის 10 აპრილს გამოტანილ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ევანსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ მოსარჩელე ჩიოდა, რომ ინგლისის კანონმდებლობის დებულებები, რომელთა თანახმად ემბრიონები უნდა განადგურებულიყო მას შემდეგ, რაც მისმა ყოფილმა პარტნიორმა უკან გამოითხოვა თანხმობა მათ ხანგრძლივ შენახვაზე, არღვევდა ემბრიონების სიცოცხლის უფლებას კონვენციის მე-2 მუხლის საწინააღმდეგოდ. სასამართლოს დიდი პალატის 2006 წლის 7 მარტის გადაწყვეტილებაში მოყვანილი არგუმენტების დამოწმებით, დიდმა პალატამ დაადგინა, რომ ემბრიონებს (...) არ გააჩნიათ სიცოცხლის უფლება კონვენციის მე-2 მუხლის განსაზღვრებით და ამიტომ ადგილი არ ჰქონია ამ დებულების დარღვევას³³. ამ შემთხვევამ ასევე წარმოშვა საკითხი ხელოვნურ განაყოფიერებაზე თანხმობის შესახებ: სასამართლომ დაადგინა, რომ 1990 წლის აქტის საფუძველზე მკაფიო და პრინციპული წესის მიღებით, რომელიც განმარტებული იქნა მხარეებისთვის და გარკვევით იყო ჩამოყალიბებული ორივე მათგანის მიერ ხელმოწერილ ფორმებში, რომელთა თანახმადაც ნებისმიერი მხარის თანხმობა შეიძლება გამოთხოვილი იქნეს ნებისმიერ ეტაპზე ემბრიონის იმპლანტაციის მომენტამდე, გაერთიანებული სამეფო არ გასცდენია მისთვის მინიჭებული თავისუფალი შეფასების საზღვრებს და არ დაურღვევია სამართლიანი წონასწორობა, რომელიც მოთხოვნილია კონვენციის მე-8 მუხლით³⁴.

სამართლებრივი სისტემის ადეკვატურობის თვალსაზრისით, ჩანასახის დაცვის საკითხი, რომელიც განადგურებული იქნა ექიმის დაუდევრობის შედეგად, განხილული იქნა სასამართლოს მიერ საქმეში „ვო საფრანგეთის წინააღმდეგ“³⁵, რომელშიც სასამართლომ მხედველობაში მიიღო ერთმანეთისგან განსხვავებული და ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო უფლებებისა და თავისუფლებების ერთმანეთთან დაპირისპირების დელიკატური პრობლემა, რაზეც პრეტენზიას აცხადებს ქალი, დედა ან მამა ერთმანეთის მიმართ და ჯერ კიდევ არადაბადებულ ბავშვთან დაკავშირებით.

საქმის „ტუსიაკი პოლონეთის წინააღმდეგ“ არსი მდგომარეობდა იმ პროცედურულ გარანტიებში, რომლებიც შეთავაზებული იყო ქალისთვის, რომელიც ცდილობდა, განეხორციელებინა თავისი უფლება სამედიცინო ჩვენებით აბორტის გაკეთებაზე ადგილობრივი კანონის თანახმად³⁶.

³² *Ibid.*, § 74.

³³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ევანსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2007 წლის 10 აპრილის გადაწყვეტილება, § 56.

³⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ევანსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2006 წლის 7 მარტის გადაწყვეტილება, § 69.

³⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ვო საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება.

³⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტუსიაკი პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 20 მარტის გადაწყვეტილება.

მუხლი 3. წამების და არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის აკრძალვა

ამ დებულების სიძლიერე იმაშია, რომ მას შეუძლია გამოიწვიოს ჯაჭვური რეაქცია (*“un effet par ricochet”*) და კონვენციის მოქმედების არეალში მოაქციოს სხვა სფეროებიც. ასე რომ ამ უფლების გამოყენება შესაძლებელია, არაპირდაპირ, ისეთი სიტუაციების მოსაგვარებლად, როდესაც სასოწარკვეთილებში მყოფი ადამიანების (მაგალითად, უცხოელების) გაძევების შემთხვევაში საფრთხე ექმნება ადამიანურ ღირსებას.

უპირველეს ყოვლისა, ახალმა სასამართლომ მუშაობის დასაწყისშივე გაავრცელა ძლიერი **გზავნილი**. 1999 წლის 28 ივლისის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „სელმუნი საფრანგეთის წინააღმდეგ“ წამების ფაქტზე საჩივართან მიმართებაში, რომელშიც მონაწილეობდა პოლიცია, სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ: „გარკვეული ქმედებები, რომლებიც წარსულში კლასიფიცირდებოდა როგორც „არაადამიანური და ღირსების შემლახველი მოპყრობა“, „წამებისგან“ განსხვავებით, შეიძლება სხვაგვარად იქნეს კლასიფიცირებული მომავალში. ის ემხრობა მოსაზრებას, რომ პროგრესულად მზარდი მაღალი სტანდარტი, რომელიც მოითხოვება ადამიანის უფლებებისა და ფუნდამენტური თავისუფლებების დაცვის სფეროში, შესაბამისად და აუცილებლად მოითხოვს უფრო მეტ სიმტკიცეს დემოკრატიული საზოგადოებების ფუნდამენტური ღირებულებების დარღვევების შეფასებისას“³⁷.

ჩემი აზრით, ამ დებულების როლი იზრდება ყველა სიტუაციაში, რომელიც მოიცავს **დაკავებას**, როდესაც ადამიანებს **აღუკვეთენ თავისუფლებას**.

პოლიციის მიერ დაკავების სიტუაციაში სასამართლოს „უფრო მეტი სიმტკიცის“ მაგალითია 2006 წლის 7 დეკემბერს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე „შეიდაივი რუსეთის წინააღმდეგ“, რომელშიც სასამართლო ადგენს, რომ წამების ტოლფასია მდგომარეობა, როდესაც მომჩივანს პოლიციის განყოფილებაში ყოფნის დროს გამუდმებით სცემდა ხუთი პოლიციელი, რომლებიც ცდილობდნენ, აეძულებინათ ის, ეღიარებინა სამართალდარღვევის ჩადენა³⁸.

მაგრამ, ვინაიდან სასამართლომ პირველად მიიღო გადაწყვეტილება 1999 წლის 16 დეკემბერს გამოტანილ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ვ. და ტ.ვ. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, რომ „კითხვა, იყო თუ არა მოპყრობის მიზანი მსხვერპლის შეურაცხყოფა ან დამცირება, არის შემდგომი ფაქტორი, რომელიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული (...), მაგრამ რაიმე ასეთი მიზნის არარსებობა გადაჭრით ვერ გამორიცხავს მე-3 მუხლის დარღვევის დამტკიცებას“³⁹, ამით ის უშვებს ისეთი საკითხების განხილვას, რომლებიც დაკავშირებულია **ცხნებში** პატიმრებისადმი **ობიექტურად არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობასთან**: გადაჭედილი საკნები, საკნების ზომა, ცუდი პირობები და შენობა-ნაგებობები, ცუდი სანი-

³⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „სელმუნი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 1999 წლის 28 ივლისის გადაწყვეტილება, § 101.

³⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „შეიდაივი რუსეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 7 დეკემბრის გადაწყვეტილება. ასევე იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ოლმეზი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება.

³⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ვ. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1999 წლის 16 დეკემბრის გადაწყვეტილება § 71, In fine, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „თ. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1999 წლის 16 დეკემბრის გადაწყვეტილება; § 69 In fine.

ტარიული და ჰიგიენური პირობები, ჯანმრთელობის პრობლემები, სიღარიბე და ა.შ. ჩემი აზრით, ამ მიმართულებით წამყვანი საქმეა „კულდა პოლონეთის წინააღმდეგ“, რომელშიც სასამართლოს 2000 წლის 16 ოქტომბრის გადაწყვეტილებაში ნათქვამია: „სასამართლო ადგენს, რომ ამ დებულების თანახმად, სახელმწიფო ვალდებულია, უზრუნველყოს, რომ პატიმრობაში ადამიანი იმყოფებოდეს ადამიანური ღირსების თვალსაზრისით საკადრის პირობებში (...) და პატიმრობის პრაქტიკული მოთხოვნებიდან გამომდინარე მისი ჯანმრთელობა და კეთილდღეობა იყოს სათანადოდ დაცული (...)“⁴⁰.

კონვენციის მე-3 მუხლის ფარგლებში იყო რიგი შემთხვევებისა, რომლებიც უკავშირდებოდა უხეშ მოპყრობას⁴¹ და პატიმრობის პირობებს⁴². რამდენიმე გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დაასკვნა, რომ მოპყრობა, რომელიც განხორციელდა მოსარჩელების მიმართ, უტოლდებოდა წამებას⁴³. სუსტი ჯანმრთელობის, ხანდაზმული ან მორალურად მერყევი ადამიანების პატიმრობაში ყოლის პრობლემა განხილული იყო საქმეებში „მუისელი საფრანგეთის წინააღმდეგ“⁴⁴ და „ჰენაფი საფრანგეთის წინააღმდეგ“⁴⁵. 2004 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „ფარბთუსი ლატვიის წინააღმდეგ“ შეეხებოდა 83 წლის პარალიჩიან პატიმარს, რომელსაც ბრალად ედებოდა დანაშაული კაცობრიობის წინაშე გენოციდი და რომელიც რჩებოდა ციხეში ერთ წელზე მეტი ხნის მანძილზე მას შემდეგ, რაც ციხის ადმინისტრაციამ აღმოაჩინა, რომ მას არ გააჩნია არც საჭირო აღჭურვილობა და არც პერსონალი სათანადო მკურნალობის უზრუნველსაყოფად. მიუხედავად სამედიცინო ანგარიშებისა, რომლებიც იძლეოდნენ განთავისუფლების რეკომენდაციას, ადგილობრივი სასამართლოები უარს აცხადებდნენ ასეთი ბრძანების გაცემაზე. ევროპის სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას. 2006 წლის 24 ოქტომბრის გადაწყვეტი-

⁴⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „კულდა თურქეთის წინააღმდეგ“, 2000 წლის 26 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 94.

⁴¹ პატიმრებისადმი უხეშ მოპყრობის თემაზე იხ., მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „კოლაკი და ფილიცერი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 8 იანვრის გადაწყვეტილება და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბალოგი უნგრეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილება. ასევე იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მარტინეზ სალა და სხვები ესპანეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 2 ნოემბრის გადაწყვეტილება, სადაც სასამართლო ადგენს, რომ ადგილი ჰქონდა პროცედურულ დარღვევას, მაგრამ არა არსებით დარღვევას. რამდენიმე საქმე შეეხება დაკავების დროს ცუდ მოპყრობას: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „რ.ლ. და მ.ჯ.დ. საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტოტევა ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „კრასტანოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბარბუ ანგელესკუ რუმინეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 5 ოქტომბრის გადაწყვეტილება.

⁴² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „იორგოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ“ და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბ. ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 11 მარტის გადაწყვეტილებები სიკვდილმისჯილი პატიმრების შესახებ.

⁴³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბატი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 3 ივნისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ილასკუ და სხვები მოლდოვისა და რუსეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბურსუკი რუმინეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „აბდულსამეტ იამანი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 2 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

⁴⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მუისელი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2002 წლის 14 ნოემბრის გადაწყვეტილება. საქმე ეხებოდა პატიმარს, რომელიც კიბოს საწინააღმდეგო მკურნალობას გადიოდა. სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა.

⁴⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ჰენაფი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 27 ნოემბრის გადაწყვეტილება. საქმე შეეხებოდა ხანდაზმული პატიმრის ჰოსპიტალიზაციის პირობებს. სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა.

ლებაში საქმეზე „ვინსენტი საფრანგეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა ინვალიდი პატიმრის პატიმრობის პირობებთან დაკავშირებით.

2006 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე „ჯალოჰი გერმანიის წინააღმდეგ“ ძალზე საინტერესოა იძულებითი სამედიცინო ჩარევების პრობლემის კუთხით. მოსარჩელე (ნარკოტიკებით მოვაჭრე) აცხადებდა, რომ ის გახდა არაადამიანური და ღირსების შემლახველი მოპყრობის მსხვერპლი იმის შედეგად, რომ პოლიციის ოფიცრებმა მას იძულებით მიაღებინეს პირსასაქმებელი წამლები არა სამკურნალო, არამედ სამართლებრივი მოტივით (დანაშაულის ჩადენის მტკიცებულებების მოპოვების მიზნით). სასამართლომ ჩათვალა, რომ „იძულებითი სამედიცინო ჩარევის ნებისმიერი გამოყენება დანაშაულის სამხილის მოპოვების მიზნით უნდა იყოს დამაჯერებლად გამართლებული კონკრეტული საქმის ფაქტებზე დაყრდნობით. ეს განსაკუთრებით შეეხება ისეთ შემთხვევებს, როდესაც პროცედურა გამიზნულია ადამიანის სხეულიდან ფაქტობრივი მასალის მოპოვებისათვის იმ დანაშაულზე, რომელშიც ის არის ეჭვმიტანილი. ასეთი მოქმედების განსაკუთრებით ინტრუზიული ხასიათის გამო აუცილებელია საქმის გარემოებების დაწვრილებით შესწავლა. ამასთან დაკავშირებით სათანადო ყურადღება უნდა დაეთმოს განსახილველი დანაშაულის სიმძიმეს. სამართალდამცავმა ორგანომ ასევე უნდა აჩვენოს, რომ მან განიხილა მტკიცებულებათა მოპოვების ალტერნატიული მეთოდები. ამასთან, პროცედურამ ეჭვმიტანილის ჯანმრთელობას არ უნდა შეუქმნას რაიმე სახის ხანგრძლივი ზიანის საფრთხე“⁴⁶. მოცემულ შემთხვევაში სასამართლომ დაადგინა, რომ „სადავო ზომამ მიაღწია სიმკაცრის მინიმალურ დონეს, როდესაც საჭიროა, რომ ის მოექცეს მე-3 მუხლის მოქმედების არეში. სამართალდამცავმა ორგანომ განახორციელა მოსარჩელის გონებრივი და ფიზიკური ხელშეუხებლობის სერიოზული ხელყოფა მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ. პოლიციელებმა აიძულეს ის, რომ აერია გული არა სამედიცინო მიზნებისთვის, არამედ სამხილის მოპოვების მიზნით, რომლის მოპოვებაც მათ შეეძლოთ ნაკლებად ინტრუზიული მეთოდებით. იმ ფორმამ, რომლითაც განხორციელდა სადავო პროცედურა, გამოიწვია მოსარჩელეში შიშის, სიბრაზისა და არასრულყოფილების გრძობა, რასაც შეეძლო მისი შეურაცხყოფა და ღირსების შელახვა. უფრო მეტიც, პროცედურა შეიცავდა რისკებს მოსარჩელის ჯანმრთელობისათვის, თუნდაც იმით, რომ წინასწარ არ იყო შედგენილი სათანადო ანამნეზი. მართალია, ეს განზრახული არ იყო, მაგრამ პროცედურა ჩატარდა იმგვარად, რომ მოსარჩელეს მიაღდა როგორც ფიზიკური ტკივილი, ისე გონებრივი ტრავმა. აქედან გამომდინარე, მის მიმართ განხორციელდა არაადამიანური და ღირსების შემლახველი ქმედება, რაც ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-3 მუხლს“⁴⁷.

დაბოლოს, საპატიმროში ჯანმრთელობის უფლების მამოძრავებელი ძალა მე-3 მუხლის ევოლუციურ ინტერპრეტაციებთან ერთად წარმოშობს ახალ შეკითხვებს, განსაკუთრებით იმ დიალოგის კუთხით, რომელიც უკვე მიმდინარეობს კონვენციის მე-3, მე-2 და მე-8 მუხლებს შორის. მაგალითად, შეიძლება დაისვას კითხვა, მისცემს თუ არა სასამართლოს საშუალებას მაკარაცისის⁴⁸ პრეცედენტი, მომავალშიც დაასკვნას, რომ კონვენციის მე-2 მუხლი ირღვევა,

⁴⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჯალოჰი გერმანიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება, § 71.

⁴⁷ *Ibid.*, § 82.

⁴⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „მაკარაცისის საბერძნეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 20

როდესაც პატიმრის ჯანმრთელობის გაუარესება აღწევს იმ სტადიას, როცა მისი გადარჩენა ეჭვქვეშ დგება. ანალოგიურად, გადაწყვეტილებები, რომლებიც მიღებული იქნა საქმეებზე „ჯალოჰი გერმანიის წინააღმდეგ“⁴⁹ და „ვეინრაიტი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“⁵⁰, მიუთითებენ კონვენციის მე-3 და მე-8 მუხლებს შორის მჭიდრო კავშირზე ადამიანის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ხელშეუხებლობის კუთხით. შეიძლება წარმოიდგინოთ, რომ მომავალში საპატიმროში ჯანმრთელობის უფლების საკითხი მიუახლოვდება კონვენციის მე-2 და მე-3 მუხლებს. ზოგადად კი ისმის კითხვა, თუ რა ზემოქმედებას მოახდენს პრეცედენტული სამართლის მიღწევები საპატიმროში ჯანმრთელობის უფლების მიმართულებით წლების განმავლობაში კონვენციის სხვა დებულებებზე. ხომ არ დაადგენს მომავალში ევროპის სასამართლო უბრალოდ „ჯანმრთელობის უფლებას“ „საპატიმროში ჯანმრთელობის უფლების“ საფუძველზე? ამას დრო გვიჩვენებს. უდავოა ის, რომ „ჯანმრთელობა“ უკვე არის კონვენციის მოქმედების სფეროს ნაწილი და მუდამ იქ დარჩება.

კიდევ ერთი სფერო არის **თავშესაფარი და გაძევების პროცედურები**, სხვათა შორის, ტერორიზმთან მიმართებაში. ჩვენ წინაშეა შემდეგი პარადოქსი: აშკარაა და საზოგადოდ აღიარებულია, რომ ტერორიზმი, თავისთავად, საფრთხეს უქმნის ადამიანის ზოგიერთი ყველაზე ფუნდამენტური უფლებისა და ფასეულობის არსებობას. ამ თვალსაზრისით უპრიანი იქნება გავისხენოთ, რომ ჯერ კიდევ 1978 წლის 18 იანვრის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ სასამართლო ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ტერორისტული საქმიანობა „არის ადამიანის უფლებების აშკარა უპატივცემულობა“⁵¹. ასევე იყო 2006 წელსაც. როგორც ჯეი-პი კოსტა იხსენებს, „სასამართლო ყოველთვის თვლიდა ტერორიზმს ადამიანის უფლებების უდიდეს დარღვევად“⁵². მაგრამ ბრძოლა ტერორიზმის წინააღმდეგ, თავის მხრივ, ასევე პასუხისმგებელია პიროვნული უფლებებისა და თავისუფლებების მნიშვნელოვანი ნაწილის ხელყოფაზე. ზოგიერთი ამ პარადოქსს აღწერს როგორც პირდაპირ და არაპირდაპირ კავშირს ადამიანის უფლებებსა და ტერორიზმს შორის: კავშირი პირდაპირ ჩანს, როდესაც ტერორისტები კლავენ ან ზიანს აყენებენ უდანაშაულო მოქალაქეებს, ართმევენ მათ კუთვნილ თავისუფლებას და აზიანებენ მათ საკუთრებას ან საფრთხის ქვეშ აყენებენ კოლექტიურ საკუთრებას, როგორც არის ეროვნული უსაფრთხოება და საზოგადოებრივი წესრიგი; კავშირი არაპირდაპირ ჩანს, როდესაც სახელმწიფოს რეაგირება

დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 49.

⁴⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჯალოჰი გერმანიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება.

⁵⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო „ვეინრაიტი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2006 წლის 26 სექტემბრის გადაწყვეტილება. საქმე შეეხება საპატიმროების სტუმრების ჩხრეკას, როდესაც მათ არ შეეზებია ციხის პერსონალი. სასამართლომ ამ შემთხვევაში იხელმძღვანელა კონვენციის მე-8 და არა მე-3 მუხლით, იმ მოტივით, რომ პერსონალსა და მოსარჩელებს შორის არ ყოფილა ფიზიკური კონტაქტი. გადაწყვეტილება გულისხმობს, რომ ფიზიკური და/ან ფსიქოლოგიური ხელშეუხებლობის დარღვევა, რომელიც არ აღწევს მინიმალურ ზღვარს, რომ გამოიწვიოს მე-3 მუხლის დარღვევა, საფუძველს უდებს მე-8 მუხლის მოქმედებას. ამგვარად, მე-8 მუხლი „გამოიყენება მე-3 მუხლის შემცველად“ (იხ. ფ. სუდრე, «Droit de la Convention européenne des droits de l'homme», La Semaine juridique, No. 4 (2007), გვ. 21).

⁵¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1978 წლის 18 იანვრის გადაწყვეტილება, § 149.

⁵² ჯ.-პ. კოსტა, „ადამიანის უფლებების დაყენება ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ცენტრში – ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მოსამართლის შეხედულება“, ადამიანის უფლებათა გენერალურ დირექციაში, მაღალი დონის სემინარის მასალები „ადამიანის უფლებების დაცვა ტერორიზმთან ბრძოლის დროს“ (სტრასბურგი, 13-14 ივნისი, 2005), სტრასბურგი, ევროპის საბჭო, 2006, გვ. 28.

ტერორიზმის საპასუხოდ იწვევს ისეთი პოლიტიკისა და პრაქტიკული მეთოდების მიღებას, რომელთაც შეუძლიათ საფრთხე შეუქმნან ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებს.⁵³ აქედან გამომდინარეობს ის, რომ სახელმწიფოების წინაშე დგას ორმაგი პასუხისმგებლობა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის თანახმად. ერთი მხრივ, მათ აკისრიათ ვალდებულება, ეფექტიანად ებრძოლონ ტერორიზმს, ხოლო, მეორე მხრივ, ისინი ვალდებული არიან, პატივი სცენ ადამიანის უფლებებს ანტი ან კონტრტერორისტული ზომების განხორციელებისას⁵⁴. სწორედ ეს არის საქმეზე „საადი იტალიის წინააღმდეგ“ 2008 წლის 28 თებერვლის გადაწყვეტილების არსი: მაშინ, როდესაც გაერთიანებული სამეფო, რომელიც სარგებლობდა თავისი უფლებით, ჩარეულიყო როგორც მესამე მხარე, მოუწოდებდა სასამართლოს, გაეუქმებინა ჩაპალის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება, სასამართლომ (დიდმა პალატამ) ერთხმად დაამტკიცა, რომ მოსარჩელის, რომელიც ეჭვმიტანილი იყო, მაგრამ არ იყო ბრალდებული ტერორისტულ საქმიანობაში, გაძევება ტუნისში, სადაც მას ელოდა წამების სერიოზული საფრთხე, იქნებოდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა.

მუხლი 4. მონობისა და იძულებითი შრომის აკრძალვა

2005 წლის 26 ივლისს საქმეზე „სილიადინი საფრანგეთის წინააღმდეგ“ პრინციპულად ახალი გადაწყვეტილების მიღებით სასამართლომ პირველად მიმართა ამ დებულებას იძულებითი შრომის შემთხვევაში – საქმე ეხებოდა ახალგაზრდა ტოგოელ ქალს, რომელიც მუშაობდა ფრანგ წყვილთან ისეთ მდგომარეობაში, რომელიც, სასამართლოს შეფასებით, მონობის ტოლფასი იყო (ის მუშაობდა მათ სახლებში თითქმის თხუთმეტი საათი დღეში რამდენიმე წლის მანძილზე, დასვენების დღეებისა და ანაზღაურების გარეშე, მას ასევე არ გააჩნდა პირადობის დამადასტურებელი საბუთები და ემიგრანტის სტატუსი). ამ საქმეში სასამართლო ადასტურებს, რომ სახელმწიფოებს აკისრიათ პოზიტიური ვალდებულება, მიიღონ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, რომელიც დააწესებს სასჯელს კონვენციის მე-4 მუხლით აკრძალული საქმიანობისთვის, და განახორციელონ ის პრაქტიკაში – ეს ნიშნავს ეფექტიანი გამოძიების ჩატარებას. ფაქტობრივად ეს გადამწყვეტი იყო, რადგან საფრანგეთის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით, არც მონობა და არც იძულებითი შრომა არ იყო კლასიფიცირებული როგორც სამართალდარღვევა.

მუხლი 5. თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის უფლება

საქმეში „გუსინსკი რუსეთის წინააღმდეგ“⁵⁵ სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის არა მხოლოდ მე-5, არამედ მე-18 მუხლის დარღვევას, რომელიც ამბობს, რომ კონვენციით დადგენილი **შეზღუდვები** „არ იქნება გამოყენებული რაიმე სხვა მიზნით,

⁵³ ს. სოტიაუქსი, ტერორიზმი და უფლებათა შეზღუდვა. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია, *op. cit.*, pp.

⁵⁴ იხ. ო. დე შუტერი და ფრ. ტულკენსი, „უფლებები კონფლიქტში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, როგორც პრაგმატული ინსტიტუტი“, *op. cit.*, გვ. 184-186.

⁵⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გუსინსკი რუსეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება.

გარდა იმ მიზნებისა, რომელთა გამოც ისინი დაწესდა”. მოქმედი მინისტრის მიერ ხელმოწერილი შეთანხმება აკავშირებდა მოსარჩელის მიმართ არსებული ბრალდებების მოხსნას მისი მედიაკომპანიის სახელმწიფო კონტროლის ქვეშ მყოფი კომპანიისთვის მიყიდვასთან. სასამართლომ აღნიშნა, რომ „საჯარო სამართლის ისეთი საქმეების, როგორც სისხლის სამართლის საქმისწარმოება და წინასწარი დაკავება, მიზანი არ არის მათი გამოყენება კომერციული გარიგების სტრატეგიების ნაწილის სახით” და დაადგინა, რომ შეთანხმების წინადადება, როდესაც მოსარჩელე იმყოფებოდა წინასწარ პატიმრობაში, მკაფიოდ მიუთითებდა, რომ სამართლებრივი დევნა მისი დაშინების მიზნით გამოიყენებოდა. ამრიგად, მართალია, დაკავების მიზანი იყო მომჩივანის წარდგენა შესაბამისი სასამართლოს წინაშე, მე-5 მუხლის პირველი (გ) პუნქტის თანახმად, ის ასევე გამოყენებული იქნა სხვა მიზნებისთვის.

ფსიქიატრიული მიზნით დაკავების (მუხლი 5, §1) კონკრეტული სიტუაციის საუკეთესო მაგალითია 2005 წლის 16 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე „სტორკი გერმანიის წინააღმდეგ”. თავისი მამის თხოვნით მოსარჩელე დატუსაღებული იყო კერძო ფსიქიატრიული კლინიკის ჩაკეტილ პალატაში თორმეტ თვეზე მეტ ხანს. იმის გათვალისწინებით, რომ მოსარჩელე, რომელმაც მიაღწია სიმწიფის ასაკს, აღნიშნული მოქმედების განხორციელების დროს არ იყო გადაცემული მეურვეობაში, არ დათანხმებულა არც კლინიკაში დარჩენაზე და არც სამედიცინო მკურნალობაზე და პოლიციის ძალით იქნა დაბრუნებული კლინიკაში გაქცევის მცდელობის შემდეგ, სასამართლომ დაადგინა, რომ საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე ადგილი ჰქონდა მოსარჩელის თავისუფლების აღკვეთას მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის განსაზღვრებით⁵⁶. ამ გადაწყვეტილების ყველაზე დიდი წვლილი მდგომარეობს პოზიტიური ვალდებულებების მოქმედების არეალის გაფართოებაში თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის უფლებამდე და დემოკრატიულ საზოგადოებაში პირადი თავისუფლების ეფექტიანი და სრულყოფილი დაცვის აუცილებლობის აღიარებაში. მაშასადამე, ეროვნული ხელისუფლება ვალდებულია, მიიღოს პოზიტიური ზომები, რათა უზრუნველყოფს დაუცველი ადამიანების დაცვა, განსაკუთრებით კი წინ აღუდგეს ისეთი ადამიანების თავისუფლების აღკვეთას, რომელთაც იცოდნენ ან უნდა სცოდნოდათ ამის შესახებ. უფრო მეტიც, „ჰორიზონტალური ეფექტის” ურთიერთქმედებით ასეთი ვალდებულება ასევე მოქმედებს, როდესაც პიროვნების თავისუფლების უფლებაში ჩარევა ხდება კერძო პირების მოქმედების შედეგად, როგორც მოცემულ შემთხვევაში. გარდა ამისა, სასამართლო მიიჩნევს, რომ, როგორც ჯანდაცვის, ისე განათლების სფეროში წევრი სახელმწიფო ვერ გათავისუფლდება პასუხისმგებლობისგან ამ სფეროში მისი ვალდებულებების გადაცემით კერძო სტრუქტურების ან პირებისთვის, იგი მოვალეა, განახორციელოს მათზე ზედამხედველობა და კონტროლი.

მუხლი 6. სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება

დღესდღეობით მთავარი საკითხი ამასთან დაკავშირებით შეიძლება იყოს მე-6 მუხლის **მოქმედება**, ერთი მხრივ, სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრის და,

⁵⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „სტორკი გერმანიის წინააღმდეგ”, 2005 წლის 16 ივნისის გადაწყვეტილება, §§ 76-77.

მეორე მხრივ, სისხლისსამართლებრივი ბრალდებების მიმართ. სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი ამ მიმართულებით ევოლუციას განიცდის.

სისხლისსამართლებრივი ბრალდებების თვალსაზრისით საინტერესოა ორი განსხვავებული გადაწყვეტილება, რომლებიც ბოლო პერიოდში იქნა მიღებული. 2006 წლის 8 სექტემბრის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „დოგმოხი გერმანიის წინააღმდეგ“, რომელიც შეეხებოდა აქტივების გაყინვას, სასამართლომ გაითვალისწინა, რომ ქონების დაყადაღების ბრძანება იყო დროებითი ზომა, რომელიც მიღებული იქნა სისხლის სამართლის საქმისწარმოების დროს და უმთავრესად გამიზნული იყო იმ პრეტენზიებისგან დაზღვევისთვის, რომლებიც შეიძლებოდა მოგვიანებით წამოყენებულიყო დაზარალებული მესამე პირებისგან. ასეთი პრეტენზიების არარსებობის შემთხვევაში ბრძანებას ასევე შეეძლო აქტივების შემდგომი კონფისკაციისგან დაცვა. თუმცა ქონების კონფისკაცია უნდა დადგენილიყო ცალკე საქმისწარმოების შედეგად სისხლის სამართლის წესით ბრალდების დამტკიცების შემდეგ. არ არსებობდა ჩვენება იმისა, რომ დაყადაღების ბრძანებამ, როგორც ასეთმა, რაიმე ზეგავლენა მოახდინა მოსარჩელის სისხლის სამართლის საქმეზე. ამ ვითარებაში სადავო გადაწყვეტილებები, როგორც ასეთი, ვერ ჩაითვლებოდა მოსარჩელის მიმართ „სისხლისსამართლებრივი ბრალეულობის დამტკიცებად“. ამიტომ მუხლი 6, §1 მის სისხლის სამართლის ნაწილში არ მოქმედებდა⁵⁷.

შედარებისათვის, 2006 წლის 30 მაისს მიღებული განჩინება დასაშვებობის შესახებ საქმეზე „მატიეკი პოლონეთის წინააღმდეგ“ ორიგინალური იყო იმით, რომ სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ მე-6 მუხლი მიესადაგებოდა ლუსტრაციის პროცედურას. მოცემულ შემთხვევაში ეს პროცედურა მიზნად ისახავდა მხოლოდ მათ დასჯას, ვინც არ შეასრულა ვალდებულება, გაემხილა საზოგადოებისთვის წარსულში მათი თანამშრომლობა კომუნისტური პერიოდის საიდუმლო სპეცსამსახურებთან. რაც შეეხება სასჯელის სიმძიმეს, სასამართლო მიიჩნევს, რომ გადაწყვეტილება, რომელიც ადგენს სიცრუეს ლუსტრაციის პროცედურაში, განაპირობებს ლუსტრაციას დაქვემდებარებული პირის გათავისუფლებას მის მიერ დაკავებული საჯარო სამსახურიდან და უკრძალავს მას საკმაოდ ბევრ საჯარო პოზიციაზე სამუშაოდ განაცხადის შეტანას ათი წლის მანძილზე. „მართალია, ყალბი დეკლარაციის წარმდგენი პირის მიმართ არ გამოიყენება არც დაპატიმრება და არც ჯარიმა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სასამართლო მიიჩნევს, რომ გარკვეული პროფესიების (პოლიტიკური თუ იურიდიული) პრაქტიკული განხორციელების აკრძალვამ, ხანგრძლივი დროით, შეიძლება ძალიან სერიოზული ზემოქმედება მოახდინოს ადამიანზე, რითაც მას ერთმევა შესაძლებლობა, გააგრძელოს პროფესიული ცხოვრება. ეს შეიძლება დამსახურებული სასჯელი იყოს პოლონეთის ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინებით, მაგრამ არ ცვლის დაკისრებული სანქციის სერიოზულობას. ამიტომ აღნიშნული სანქცია მიჩნეული უნდა იქნეს, სულ მცირე, ნაწილობრივ სადამსჯელო და შემაფერხებელი ხასიათის მქონედ“⁵⁸.

⁵⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „დოგმოხი გერმანიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 8 სექტემბრის გადაწყვეტილება, გვ. 7.

⁵⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მატიეკი პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 30 მაისის გადაწყვეტილება, § 55.

2003 წლის 9 ოქტომბრის გადაწყვეტილებამ საქმეზე „ეზეჰი და კონორსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ გზა გაუკვალა ბევრ ქვეყანაში ციხეებში დისციპლინური წარმოების სათანადო პროცესის გარანტიებს. 2003 წლის 30 ოქტომბრის გადაწყვეტილებით საქმეზე „განჩი იტალიის წინააღმდეგ“ ეს მოძრაობა დასრულდა კონვენციის მე-6 მუხლის მოქმედების არეალის გაფართოებით დავებზე, რომლებიც შეეხება პატიმარზე დაკისრებულ შეზღუდვებს, ვინაიდან ზოგიერთი მათგანი აშკარად ხვდებოდა სამოქალაქო უფლებებისა და ვალდებულებების სფეროში⁵⁹.

რაც შეეხება სამოქალაქო უფლებებსა და თავისუფლებებს, **სახელმწიფო მოხელეების** მიმართ მე-6 მუხლის მოქმედების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია დიდი პალატის 2007 წლის 19 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე „ვილჰო ესკელინენი და სხვები ფინეთის წინააღმდეგ“, ვინაიდან სასამართლო „ადგენს, რომ უნდა მოხდეს პელეგრინის საქმეში მიღებული ფუნქციონალური კრიტერიუმის შემდგომი განვითარება. მაშინ, როდესაც სამართლებრივი დასაბუთებულობის, წინასწარ განჭვრეტის და კანონის წინაშე თანასწორობის ინტერესებშია, რომ სასამართლო არ გადაუხვიოს, საკმარისი საფუძვლის გარეშე, წარსულში განხილული საქმეების პრეცედენტებიდან, თუ სასამართლო ვერ შეინარჩუნებს დინამიკურ და ევოლუციურ მიდგომას, არის საშიშროება, რომ ის გადაიქცევა ბარიერად რეფორმის ან გაუმჯობესებისათვის“⁶⁰. ამ შემთხვევაში სასამართლომ დაასკვნა, რომ „ძალაში იქნება პრეზუმფცია, რომ მე-6 მუხლი მოქმედებს. რესპონდენტი მთავრობა ვალდებული იქნება, პირველ რიგში, დაასაბუთოს, რომ განმცხადებელ სახელმწიფო მოსამსახურეს არა აქვს უფლება, მიმართოს სასამართლოს ეროვნული კანონმდებლობის თანახმად და, მეორე რიგში, გამართლებულია სახელმწიფო მოსამსახურეებისთვის მე-6 მუხლით განსაზღვრული უფლებების გამორიცხვა“⁶¹.

თუ მივუბრუნდებით მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილ **გარანტიებს**, განსაკუთრებით, მხარეთა სათანადო მოსმენის პრინციპს (*“le principe du contradictoire”*), დელიკატური ხდება ვიდუოკონფერენციის საკითხი, განსაკუთრებით, დიდ ქალაქებში, სადაც სასამართლოებსა და ტრიბუნალებს მნიშვნელოვანი მანძილი აშორებთ. 2006 წლის 5 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „მარჩელო ვიოლა იტალიის წინააღმდეგ“ დღესდღეობით წამყვანია. თუ ბრალდებულის მონაწილეობა მოსმენაში ვიდუოკონფერენციის მეშვეობით, თავისთავად, არ წარმოადგენს კონვენციის დარღვევას, სასამართლო პასუხისმგებელია უზრუნველყოს, რომ ამ მეთოდის გამოყენება ყოველ ინდივიდუალურ საქმეში ემსახურებოდეს ლეგიტიმურ მიზანს და რომ სასამართლო პროცესის ჩატარებისათვის ორგანიზებულ პირობებში გათვალისწინებული იქნეს დაცვის უფლებები, როგორც ეს განსაზღვრულია კონვენციის მე-6 მუხლში⁶². ასევე, საინტერესოა 2007 წლის 8 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე „სვარკი და კავნიკი

⁵⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „განჩი იტალიის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 30 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 25.

⁶⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ვილჰო ესკელინენი და სხვები ფინეთის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 19 აპრილის გადაწყვეტილება, § 56.

⁶¹ *Ibid.*, § 62 In fine.

⁶² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მარჩელო ვიოლა იტალიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 5 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 67.

სლოვენის წინააღმდეგ”, ვინაიდან სასამართლომ დაასკვნა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის დარღვევას საკონსტიტუციო სასამართლოს მიუკერძოებლობასთან დაკავშირებით, რომელმაც დაადგინა, რომ მოსამართლის მონაწილეობა წარსულში პირველი ინსტანციის პროცესებში, მართალია, სავსებით განსხვავებულ ამპლუაში – როგორც პროფესიონალი ექსპერტისა – კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა ტრიბუნალის მიუკერძოებლობის საკითხს. მაგრამ შეიძლება ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება არის დიდი პალატის მიერ 2008 წლის 27 ნოემბერს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე „სალდუცი თურქეთის წინააღმდეგ” პოლიციაში დაკავებისას იურიდიული დახმარების შესახებ.

მუხლი 7. არავითარი სასჯელი კანონის გარეშე

რაც შეეხება კონვენციის მე-7 მუხლს, კერძოდ კი მის მე-2 პუნქტს, აღსანიშნავია 2006 წლის 17 იანვარს გამოტანილი გადაწყვეტილება საქმეზე „კოლკო და კისლუიუ ესტონეთის წინააღმდეგ”. სასამართლომ დაადგინა, რომ ორი ადამიანის დასჯა 2003 წელს ესტონეთში, 1949 წელს საბჭოთა კავშირში მოქალაქეთა დეპორტაციისთვის, რაც შეფასდა როგორც დანაშაული კაცობრიობის წინაშე, არ ეწინააღმდეგებოდა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის არარეტროაქტიულობის პრინციპს. სასამართლოს აზრით, 1949 წელს დანაშაულები კაცობრიობის წინაშე უკვე გამოცხადებული იყო კანონგარეშედ; პასუხისმგებლობა ასეთი დანაშაულებრივი ქმედებებისთვის არ შეიძლებოდა შეზღუდული ყოფილიყო მხოლოდ გარკვეული ქვეყნების მოქალაქეებზე და მხოლოდ ისეთ ქმედებებზე, რომლებიც ჩადენილი იყო II მსოფლიო ომის კონკრეტულ მონაკვეთში.

2009 წლის 17 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „სკოპოლა იტალიის წინააღმდეგ” არის ბოლო პერიოდში სასამართლოს მიერ მიღებული წინა დადგენილებების გაუქმების მაგალითი. ის შეეხება *“retroactivity in mitius”*, ანუ უკუქმედების ძალის შერბილებას. სასამართლო აღნიშნავს, რომ საქმეზე „ექსი გერმანიის წინააღმდეგ” მიღებული გადაწყვეტილების შემდეგ ევროპაში და ზოგადად მსოფლიოში თანდათან ჩამოყალიბდა კონსენსუსი იმ აზრის ირგვლივ, რომ სისხლის სამართლის ისეთი კანონმდებლობის მოქმედება, რომელიც ითვალისწინებს უფრო შემწყნარებლურ სასჯელს, ისეთისასაც კი, რომელიც ძალაში შევიდა სამართალდარღვევის დამტკიცების შემდეგ, გახდა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ფუნდამენტური პრინციპი. (...) უნდა ვაღიაროთ, რომ კონვენციის მე-7 მუხლი გარკვევით არ განსაზღვრავს ვალდებულებას ხელმომწერი სახელმწიფოებისთვის, მიანიჭონ ბრალდებულს კანონმდებლობის შეცვლის შედეგად სამართალდარღვევის ჩადენის დამტკიცების შემდეგ. სწორედ კონვენციის ტექსტთან დაკავშირებული უთანხმოების საფუძველზე უარყო კომისიამ განმცხადებლის სარჩელი საქმეში „ექსი გერმანიის წინააღმდეგ”. მაგრამ, ზემოთ აღნიშნული პროცესების გათვალისწინებით, სასამართლო არ მიიჩნევს ამ არგუმენტაციას გადამწყვეტად. უფრო მეტიც, ის ასკვნის, რომ ისეთი სასჯელის დაკისრების აკრძალვით, რომელიც „უფრო მძიმე იყო, ვიდრე ის, რომელიც მოქმედებდა სამართალდარღვევის ჩადენის მომენტში”, მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი არ გამორიცხავს ბრალდებულისთვის უფრო შერბილებული გადაწყვეტილების შედეგად მინიჭებას, რომელიც განისაზღვრა სამართალდარღვევის შემდეგ ამოქმედებული კანონმდებლობით. (...) აღნიშნული მსჯელობის გათვა-

ლისწინებით, სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას, რომ საჭიროა კომისიის მიერ საქმეზე „ექსი გერმანიის წინააღმდეგ“ ჩამოყალიბებული პრეცედენტული სამართლიდან გადახვევა და იმის დადასტურება, რომ კონვენციის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი უზრუნველყოფს არა მხოლოდ უფრო მკაცრი სისხლის სამართლის კანონმდებლობის არარეტროაქტიულობას, არამედ ასევე უფრო ზომიერი სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უკუქმედების ძალის პრინციპსაც. ამ პრინციპს ასახავს მიღებული წესი, რომ ისეთ შემთხვევებში, როდესაც არსებობს განსხვავებები დანაშაულის ჩადენის მომენტში მოქმედ კანონმდებლობასა და შემდგომ კანონმდებლობას შორის, რომელიც ძალაში შევიდა საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანამდე, სასამართლოებმა უნდა იხელმძღვანელონ იმ კანონმდებლობით, რომელიც მეტად ხელსაყრელია მოპასუხისათვის”⁶³.

მუხლი 8. პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება

ამ უფლებამ სოციალური და ეთიკური სახის რთული პრობლემები წარმოშვა.

გადაწყვეტილებებში, რომლებიც მიღებული იქნა **პირადი ცხოვრების** პატივისცემის უფლებასთან დაკავშირებით, რამდენიმე აქამდე უცნობი საკითხი წამოიჭრა.

რაც შეეხება პირადი ხელშეუხებლობის უფლებას, ჩვენი სასამართლო ნამდვილად აწყდება სამედიცინო სამართალსა და პრაქტიკაში არსებულ პრობლემებს, რომლებიც შემდეგ ძირითად ცნებებს მოიცავს: ნებისმიერი ადამიანის ღირსებას და გამოკვეთილ ინდივიდუალობას; ნებისმიერი ადამიანის ფიზიკურ და მორალურ ხელშეუხებლობას და ფუნდამენტურ მოთხოვნას, რომელიც გულისხმობს თავისუფალი და ინფორმირებული თანხმობის მიღებას სამედიცინო ჩარევაზე. საილუსტრაციოდ გამოდგება საქმე „გლასი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ”⁶⁴. მან წამოჭრა საკითხი კონვენციის მე-8 მუხლის საფუძველზე იმ გარემოებებთან დაკავშირებით, რომლებშიც საავადმყოფოს სამედიცინო პერსონალს შეეძლო მკურნალობა დაეძალებინა ავადმყოფი ბავშვისთვის ან პირიქით, არ ემკურნალა იმ თვალსაზრისით, რომ მიეღო გადაწყვეტილება, არ მოეხდინა ბავშვის რეანიმაცია მისი მშობლების პროტესტის მიუხედავად.

რაც შეეხება პირად იდენტობას, გადაწყვეტილება, რომელიც პრეტის საქმეზე იქნა მიღებული, განსაკუთრებულია იმ თვალსაზრისით, რომ პირველად და საკმაოდ ნათლად სასამართლომ ხაზი გაუსვა პიროვნულ ავტონომიას. „მიუხედავად იმისა, რომ ადრე განხილულ არც ერთ საქმეში არ დადგენილა, რომ კონვენციის მე-8 მუხლი შეიცავს უფლებას თვითგამორკვევაზე, როგორც ასეთს, სასამართლომ მიიჩნია, რომ პიროვნული ავტონომია ის მნიშვნელოვანი პრინციპია, რაც ამ მუხლის გარანტიების ინტერპრეტაციის საფუძველებში დევს”⁶⁵.

⁶³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა) „სკოპოლა იტალიის წინააღმდეგ” (№.2), 2009 წლის 17 სექტემბრის გადაწყვეტილება, §§ 106, 107 და 109.

⁶⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გლასი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ”, 2004 წლის 9 მარტის გადაწყვეტილება.

⁶⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „პრეთი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ”, 2002 წლის 29 აპრილის გადაწყვეტილება, § 61 *in fine*.

რადგან განმცხადებელს კანონით ეშლება ხელი, გამოიყენოს არჩევანის უფლება, რათა თავიდან აიცილოს, როგორც თავად მიიჩნევს, სიცოცხლის არალირსეული და მტკივნეული დასასრული, „სასამართლო არ არის მზად, გამორიცხოს, რომ ეს წარმოადგენს მის მიერ პირად ცხოვრებაზე უფლების განხორციელებაში ჩარევას, რაც კონვენციის მე-8 მუხლის პირველი პუნქტით არის გარანტირებული“⁶⁶. თუმცა დასადგენია, „შეესაბამება თუ არა ეს ჩარევა მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტში მოცემულ მოთხოვნებს“⁶⁷, რასაც ეხებოდა კიდევ საქმე.

გარდა ამისა, დღეს უფლება იდენტობაზე ვრცელდება თვითრეალიზაციისა და პიროვნული განვითარების ისეთ ელემენტამდე, როგორცაა საკუთარ წარმომავლობაზე და მშობელთა ვინაობაზე ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უფლება. 2003 წლის 13 თებერვალს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ოდიევრი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, რომელიც ეხებოდა „დაუდგენელი პირისგან დაბადების საკითხს“ (*accouchement sous X*), სასამართლომ მიიჩნია, რომ „დაბადება და, კერძოდ, ის გარემოებანი, რომლებშიც ბავშვი დაიბადა, ბავშვის და შემდგომში უკვე ზრდასრული ადამიანის პირად ცხოვრებას შეადგენს, პირადი ცხოვრება კი გარანტირებულია კონვენციის მე-8 მუხლით. შესაბამისად, [ამ] საქმეში ეს მუხლი მოქმედებს“⁶⁸.

ეს გადაწყვეტილება გზას გაუხსნის სხვა გადაწყვეტილებებსაც, რომლებშიც სასამართლო გაითვალისწინებს ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ამოქმედებს ტექნოლოგიურ მიღწევებს ამ სფეროში, კერძოდ, დნმ-ის ტესტს. მაგალითად, 2006 წლის 13 ივლისის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „იაგი შვეიცარიის წინააღმდეგ“ განმცხადებელი ჩიოდა, რომ მას საშუალება არ მიეცა, მიცვალებულისგან აეღო დნმ-ის ანალიზი, რათა დაედგინა, იყო თუ არა ის მისი ბიოლოგიური მამა. სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ უფლება იდენტობაზე, რომლის მნიშვნელოვანი ასპექტია პირის უფლება, იცოდეს თავისი წარმომავლობის შესახებ, პირადი ცხოვრების შემადგენელი ნაწილია⁶⁹. სასამართლო შემდეგ აღნიშნავს, რომ ადამიანის ინტერესი, დაადგინოს თავისი წარმომავლობა, არ ქრება ასაკთან ერთად, პირიქით, ის ძლიერდება⁷⁰. ხოლო რაც შეეხება გარდაცვლილი ადამიანის პირადი ცხოვრების პატივისცემას, სასამართლო მითითებას აკეთებს პრეცედენტულ სამართალზე, კერძოდ, K2006 წლის 15 მაისს მიღებულ გადაწყვეტილებაზე საქმეზე „კრისტენ ფიტენბორგ მორტენსენი დანიის წინააღმდეგ“, რომელშიც სასამართლომ აღნიშნა, რომ იმ გარდაცვლილი ადამიანის პირადი ცხოვრება, რომლისგანაც დნმ-ის ნიმუშის აღებას ითხოვდნენ, არ იქნებოდა ხელყოფილი, რადგან თხოვნა ანალიზის გაკეთების შესახებ მისი გარდაცვალების შემდეგ იქნა წარდგენილი⁷¹. ბოლოს სასამართლომ აღნიშნა, რომ მხოლოდ სამართლებრივი გარკვეულობის დაცვა საკმარისი საფუძველი არ იქნებოდა იმისთვის, რომ განმცხადებლისთვის მისი წარმომავლობის დადგენის უფლება წაერთმიათ⁷². მეორე მხრივ, უფლება იდენტობაზე

⁶⁶ *Ibid.*, § 67.

⁶⁷ *Ibid.*, § 67 *in fine*.

⁶⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ოდიევრი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 13 თებერვლის გადაწყვეტილება. § 29.

⁶⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „იაგი შვეიცარიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 13 ივლისის გადაწყვეტილება; § 37.

⁷⁰ *Ibid.*, § 40.

⁷¹ *Ibid.*, § 42.

⁷² *Ibid.*, § 43.

წარმომავლობის სფეროში მიდის აგრეთვე მამობის პრეზუმფციის უარყოფის უფლებამდე. ასე რომ 2006 წლის 12 იანვარს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „მიცი მალტის წინააღმდეგ“ სასამართლო მიიჩნევს, რომ „ა“-ს პოტენციურ ინტერესს, „ისარგებლოს „სოციალური სინამდვილით“ (*“possession d'état”*), რაც გამოწვეულია იმ ფაქტით, რომ ის განმცხადებლის ქალიშვილია, არ შეუძლია გადაწონოს განმცხადებლის ლეგიტიმური უფლება, რომ მას თუნდაც იმის შესაძლებლობა ჰქონდეს, რომ უარი უთხრას მამობაზე ბავშვს, რომელიც, მეცნიერული მტკიცებულების მიხედვით, მისი შვილი არ არის”⁷³. სასამართლო იმავე პოზიციას იკავებს შემდეგ საქმეებში: „პაულიკი სლოვაკეთის წინააღმდეგ“ (2006 წლის 10 ოქტომბრის გადაწყვეტილება) და „ტავლიჩი თურქეთის წინააღმდეგ“ (2006 წლის 9 ნოემბრის გადაწყვეტილება).

რაც შეეხება პირად ინტიმურობას, სასამართლომ ახლახან განიხილა მსჯავრდებული, მაგრამ შემდეგ გამართლებული პირების უჯრედების ნიმუშების შენახვის ფაქტი პოლიციის მიერ და ამ ფაქტის მე-8 მუხლთან შესაბამისობის საკითხი. კონვენციის დარღვევის დადგენისას სასამართლომ ხაზი გაუსვა ლეგიტიმურ შემოფოთებას ამ უჯრედების, რომლებიც თითოეული ადამიანისთვის ინდივიდუალურ და განსხვავებულ გენეტიკურ კოდებს შეიცავენ, პოტენციურ გამოყენებასთან დაკავშირებით⁷⁴.

უფრო ზოგადად რომ ვისაუბროთ, მიუხედავად ბიოეთიკური საკითხების აშკარა და მზარდი მნიშვნელობისა ადამიანის უფლებათა დაცვის კონტექსტში, გასაკვირია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში ყოველწლიურად შემოტანილ განაცხადთაგან ცოტა თუ ეხება ამ თემას. ფაქტობრივად, სასამართლოს საქმეები, ერთი შესაძლო გამონაკლისის გარდა, არ ეხება ისეთ საკითხებს, რაც ბევრისთვის ბიოეთიკის ძირეული პრობლემები იქნებოდა ოვიდოს კონვენციისა და მისი ოქმების მიხედვით. მაგალითად, ლაპარკია ბიოლოგიასა და მედიცინაში მეცნიერული მიღწევების გამოყენებაზე ან მათ ბოროტად გამოყენებაზე, ადამიანის გენეტიკურ ტესტირებაზე, კლონირებაზე, ორგანოებისა და ქსოვილების გადანერგვასა თუ ნაყოფსა და ემბრიონზე ბიოსამედიცინო კვლევებზე. უფრო მეტიც, სასამართლოსთვის არასდროს მიუმართავთ, რომ მას საკონსულტაციო დასკვნა გაეკეთებინა ოვიდოს ადამიანის უფლებათა და ბიომედიცინის შესახებ კონვენციის – რომელიც საეტაპოდ ითვლება ამ სფეროში და ათ წელიწადზე მეტია, რაც მიღებულია – 29-ე მუხლთან დაკავშირებით. ეს მით უფრო გასაკვირია, რომ ხსენებული კონვენცია მჭიდრო კავშირშია ადამიანის უფლებათა დაცვის კონვენციასთან, რომელსაც დაესესხა კიდევ რამდენიმე მთავარ კონცეფციას და ტერმინს ევროპული სამართლებრივი სისტემის მთლიანი ლოგიკურობისა და ერთიანობის შენარჩუნების მიზნით.

დაბოლოს, პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობასთან დაკავშირებით სასამართლომ პირადი ავტონომიის ახალი გააზრება გამოიყენა საქმეში „კ.ა. და ა.დ. ბელგიის წინააღმდეგ“. 2005 წლის 17 თებერვალს მიღებული გადაწყვეტილება სადომაზოხიზმის საკითხებს ეხებოდა. უფლება სექსუალური ურთიერთობების დამყარებაზე, რომელიც გამომდინარეობს პირადი

⁷³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მიცი მალტის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 12 იანვრის გადაწყვეტილება, § 112.
⁷⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ს. და მარპერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2008 წლის 4 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 72.

ავტონომიის ცნების ერთ-ერთი შემადგენილი ელემენტიდან, კერძოდ კი საკუთარ სხეულზე ავტონომიის უფლებიდან, შეიძლება განმარტებული იქნეს როგორც საკუთარ სხეულთან დაკავშირებით არჩევანის გაკეთების უფლება. სისხლის სამართლის კანონმდებლობის გამოყენება, პრინციპში, არ შეიძლება შეთანხმებით დამყარებული სქესობრივი კავშირის შემთხვევაში, რადგან ეს ინდივიდუალური, თავისუფალი ნების გამოხატვაა. შესაბამისად, იმისათვის, რომ გამართლებულიყო ხელისუფლების მხრიდან ჩარევა მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტის მიზნებისთვის, სახეზე უნდა ყოფილიყო „განსაკუთრებით სერიოზული მიზეზები“⁷⁵. თუმცა ამ საქმეში კონკრეტული სქესობრივი აქტის ბუნების გათვალისწინებით სასამართლომ მიიჩნია, რომ განმცხადებლების მსჯავრდება არ შეადგენდა არაპროპორციულ ჩარევას მათი პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებაში. მიუხედავად იმისა, ადამიანებს შეუძლიათ განაცხადონ, რომ მათ უფლება აქვთ, თავისუფლად დაამყარონ სქესობრივი კავშირი, ამგვარი კავშირის „მსხვერპლთა“ სურვილის პატივისცემა, რომელთა არჩევანის უფლებაც სქესობრივ კავშირთან დაკავშირებით თავისთავად დასაცავია, ზღუდავს ამ ადამიანების თავისუფლებას. ამ საქმეში „მსხვერპლის“ სურვილის პატივისცემა არ გამომჟღავნებულა⁷⁶.

რაც შეეხება **ოჯახურ ცხოვრებას**, ამ სფეროში დისკუსიები ისევ შემდეგი თემების ირგვლივ მიმდინარეობს: პატიმრები და მათი ოჯახები, ბავშვების მოთავსება სხვადასხვა სოციალურ დაწესებულებაში მათი მშობლების განქორწინების ან დაშორების შემთხვევაში და უცხოელების ქვეყანაში შემოსვლა, საცხოვრებლის ნებართვა და მათი ქვეყნიდან გაძევება⁷⁷.

მუხლი 9. აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება

კომენტარს არ გავაკეთებ 2005 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილებაზე საქმეზე „ლეილა შაჰინი თურქეთის წინააღმდეგ“⁷⁸ (განმცხადებელი ჩივის, რომ მას აუკრძალეს ისლამური თავშლის ტარება უნივერსიტეტში), რადგან განსაკუთრებული მოსაზრება დავწერე ამ საქმესთან დაკავშირებით.

მუხლი 10. გამონატვის თავისუფლება

გამონატვის თავისუფლებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დემოკრატიის განვითარებისა და მისი ინსტიტუტების ფუნქციონირებისთვის. სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, გამონატვის თავისუფლება დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთ

⁷⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „კ.ა. და ა.დ. ბელგიის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 17 თებერვლის გადაწყვეტილება, § 84.

⁷⁶ *Ibid.* § 85.

⁷⁷ იხ. ფრ. ტულკენსი, *Migrants and their right to a family and private life under Article 8 of the European Convention on Human Rights*, *Athens Bar Journal*, ჟურნალის სპეციალური გამოშვება, რომელიც ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 50-ე წლისთავს ეძღვნება.

⁷⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ლეილა შაჰინი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენს და ძირითად პირობასაც მისი განვითარებისთვის⁷⁹. გამოხატვის თავისუფლების ამ სოციალურ ფუნქციას ორი დატვირთვა აქვს: გამოხატვის თავისუფლება მხოლოდ სუბიექტური უფლება კი არ არის სახელმწიფოს წინააღმდეგ, ის დემოკრატიულ ქვეყანაში ცხოვრებისთვის ობიექტური ფუნდამენტური პრინციპიც არის; გამოხატვის თავისუფლება თავისთავად თვითმიზანი არ არის, ის დემოკრატიული საზოგადოების შექმნის საშუალებაა. მაგრამ დემოკრატიულ საზოგადოებაში, დიახ, სწორედ დემოკრატიულ საზოგადოებაში, პირველ რიგში, გამოხატვის თავისუფლება, როგორც ეს კონვენციის მე-10 მუხლით არის განმტკიცებული, ექვემდებარება იმ შეზღუდვებს, რომლებიც მოცემულია მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტში, მაგრამ ეს შეზღუდვები მკაცრად უნდა იყოს განმარტებული.

აქ სამ კონკრეტულ სიტუაციას განვიხილავ:

ჟურნალისტური გამოძიებები. აქ დელიკატური საკითხია ჟურნალისტის წყაროს დაცვა. 2003 წლის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „როემენი და შმიტი ლუქსემბურგის წინააღმდეგ“ სასამართლო შეგვახსენებს, რომ „ჟურნალისტური წყაროს დაცვა პრესის თავისუფლების ერთ-ერთი ქვაკუთხედი. ამგვარი დაცვის გარეშე წყარომ შეიძლება თავი შეიკავოს მედიის წარმომადგენლის დახმარებისგან, მიაწოდოს საზოგადოებას მისთვის საინტერესო ინფორმაცია. ამის შედეგად შესაძლოა დასუსტდეს მედიის უმნიშვნელოვანესი – მეთვალყურის – როლი და ამან შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს მის შესაძლებლობებზეც, მიაწოდოს საზოგადოებას ზუსტი და სანდო ინფორმაცია. დემოკრატიულ საზოგადოებაში პრესის თავისუფლებისთვის ჟურნალისტის წყაროს დაცვის მნიშვნელობის გათვალისწინებით ჩარევა არ შეიძლება შეესაბამებოდეს კონვენციის მე-10 მუხლს, თუკი ეს გამართლებული არ არის საზოგადოებრივი ინტერესების აუცილებელი საჭიროებით⁸⁰.

საქმეზე „ნორდისკ ფილმ და TV A/S დანიის წინააღმდეგ“ სასამართლომ გამოიტანა განჩინება განაცხადის დაუმჯობესების შესახებ. განმცხადებელი კომპანია ჩიოდა, რომ უზენაესი სასამართლოს 2002 წლის 29 აგვისტოს გადაწყვეტილებით, რომელმაც აიძულა ის, პროკურატურისთვის გადაეცა ფილმის დაუმთავრებელი მასალა (მასალა ეხებოდა დანიასა და ინდოეთში მოქმედ, როგორც ამტკიცებდნენ, პედოფილთა საქმიანობას), დაირღვა მისი უფლებები კონვენციის მე-10 მუხლის საფუძველზე. „თუმცა, ევროპული სასამართლოს აზრით, ამ საქმესა და ადრინდელ პრეცედენტს შორის განსხვავება არსებობს. [ამ] საქმეში ჟურნალისტი ჯ.ბ. მალავდა, რომ ის ჟურნალისტი იყო და ხალხმაც, რომელიც მას ესაუბრებოდა, არ იცოდა, რომ ის ჟურნალისტი იყო. ამასთან, იმის გამო, რომ ჟურნალისტი ფარულ კამერას იყენებდა, მასთან მოსაუბრებმა არ იცოდნენ, რომ მათ საუბარს იწერდნენ. (...) შესაბამისად, ამ შემთხვევაში მოსაუბრეები ვერ მიიჩნევიან ინფორმაციის ჟურნალისტურ წყაროებად ტრადიციული გაგებით (...). ამ კუთხით რომ შევხედოთ საქმეს, განმცხადებელი კომპანიისთვის არ მოუთხოვიათ ინფორმაციის წყაროს გამჟღავნება. კომპანიის მის მიერ ჩატარებული

⁷⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ჰენდისაიდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 1976 წლის 7 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 49; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „თურქეთის გაერთიანებული კომუნისტური პარტია და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ“, 1998 წლის 30 იანვრის გადაწყვეტილება, § 45; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ოზგურ გუნდემი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2000 წლის 16 მარტის გადაწყვეტილება, § 57.

⁸⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „როემენი და შმიტი ლუქსემბურგის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 25 თებერვლის გადაწყვეტილება, § 46.

კვლევის გარკვეული ნაწილის ჩაბარება მოსთხოვეს. სასამართლო არ დავობს იმის შესახებ, რომ კონვენციის მე-10 მუხლი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ამგვარ სიტუაციაში და რომ ჩატარებული კვლევის გარკვეული ნაწილის იძულებით ჩაბარებამ შეიძლება შემზღვეველი გავლენა იქონიოს ჟურნალისტის მიერ გამოხატვის თავისუფლების განხორციელებაზე (...). მაგრამ სასამართლო არ არის დარწმუნებული, რომ მე-10 მუხლით გათვალისწინებული დაცვის ხარისხი, რომელიც ამგვარ სიტუაციაში უნდა იქნეს გამოყენებული, მიაღწევს იმ დონეს, რასაც სთავაზობენ ჟურნალისტებს, როცა საქმე ეხება მათ უფლებას, დაიცვან თავისი წყაროების კონფიდენციალურობა, განსაკუთრებით კი იმიტომ, რომ ამგვარი დაცვა ორმაგია: ის არა მარტო ჟურნალისტისთვის არის განკუთვნილი, არამედ იმისთვისაც, ვინც ნებაყოფლობით ეხმარება მას საზოგადოების ინფორმირებაში იმ საკითხებზე, რაც საჯარო ინტერესს წარმოადგენს (...)⁸¹.

ანტიდემოკრატიული გამოხატვა. ამასთან დაკავშირებით, მაგალითად, 2006 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ერბაკანი თურქეთის წინააღმდეგ“, სასამართლომ განაცხადა: „ექვს არ იწვევს, რომ სიძულვილის გამოხატვასთან გათანაბრებული გამოთქმები არ სარგებლობენ კონვენციის მე-10 მუხლით გათვალისწინებული დაცვით“⁸² და „პოლიტიკოსებისთვის ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ თავიანთ საჯარო გამოსვლებში არ გაავრცელონ ისეთი განცხადებები, რაც, სავარაუდოდ, შეუწყნარებლობას გააღვივებს“⁸³. ამის საპირისპიროდ, 2003 წლის 4 დეკემბრის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „გუნდუზი თურქეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ გამოთქვა აზრი, რომ „ურწმუნოებზე“ და სეკულარიზმზე გაკეთებული განსაკუთრებულად მწვავე განცხადებები არ შეიძლებოდა სიძულვილის გამოხატვას გათანაბრებოდა ამ კონკრეტულ გარემოებებში, კერძოდ, ტელევიზიით გადაცემული დისკუსიის დროს, რომელშიც საზოგადოებაში რელიგიის როლი განიხილებოდა⁸⁴.

დეფამაციასთან დაკავშირებული საქმეების განხილვისას ხშირად წამოჭრილა მე-10 მუხლით გათვალისწინებული საკითხები და სასამართლოს რამდენიმე ბოლოდროინდელი გადაწყვეტილება მოიცავს კიდევ გამოხატვის თავისუფლებისა და რეპუტაციის დაცვის უფლების დაბალანსებას. საქმე „კუმპანა და მაზარე რუმინეთის წინააღმდეგ“⁸⁵ განსაკუთრებით საინტერესო იყო ამ თვალსაზრისით. პრესის წარმომადგენლები, ჟურნალისტი და რედაქტორი, სისხლის სამართლის დამნაშავეებად ცნეს შიდასახელმწიფოებრივმა სასამართლოებმა ორი საჯარო პირის შეურაცხყოფისთვის. მათ კანონდარღვევა მიაწერეს თანამდებობის პირებს და მათი კარიკატურაც დაბეჭდეს. გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევის გამართლების არსებით მხარესთან დაკავშირებით სასამართლომ დაადგინა, რომ შიდასახელმწიფოებრივ სასამართლოს გადაწყვეტილება „სასწრაფო სოციალური საჭიროების“ შესაბამისად და საკმარისად ჰქონდა

⁸¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ნორდისკ ვილმ და TVA/S დანიის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 8 დეკემბრის განჩინება განაცხადის დაუშვებლობის შესახებ, გვ. 11.

⁸² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ერბაკანი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება, § 56-57.

⁸³ *Ibid.* § 85.

⁸⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გუნდუზი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 4 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 51.

⁸⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „კუმპანა და მაზარე რუმინეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 17 დეკემბრის გადაწყვეტილება.

მოტივირებული, რადგან განმცხადებლები ისეთ სერიოზულ ბრალდებას უყენებდნენ საჯარო პირებს, რაც სისხლის სამართლის დანაშაულს უტოლდებოდა, მაგრამ რისი ფაქტობრივი დასაბუთებაც ვერ შეძლეს სასამართლოს მიმდინარეობისას. თუმცა ევროპულმა სასამართლომ მაინც დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა სასჯელის სიმკაცრის მიზეზით. შეფარებული სასჯელი ითვალისწინებდა შვიდთვიან პატიმრობას, გარკვეული სამოქალაქო უფლებების განხორციელების დროებით აკრძალვას და ჟურნალისტური საქმიანობის აკრძალვას ერთი წლით, ამას ემატებოდა მოსარჩელებისთვის კომპენსაციის გადახდა მიყენებული ზიანისთვის. მართალია, განმცხადებლებს სასჯელი არ მოუხდიათ, რადგან პრეზიდენტმა შეიწყალა ისინი და ჟურნალისტურ საქმიანობასაც განაგრძობდნენ, მაგრამ ევროპულმა სასამართლომ მაინც მკაფიოდ განმარტა, რომ არც ერთი სასჯელი არ შეესაბამებოდა ლეგიტიმურ მიზანს, დაცულიყო სხვისი რეპუტაცია, მაშინ, როცა შეიძლებოდა დამაბრკოლებელი ფაქტორი გამხდარიყო მედიის ფუნქციების შესრულებისთვის.

მუხლი 11. შეკრებისა და გაერთიანების თავისუფლება

განჩინებაში საქმეზე „ბაჩკოვსკი და სხვები პოლონეთის წინააღმდეგ“ ევროპულმა სასამართლომ განაცხადი დასაშვებად გამოაცხადა 2006 წლის 5 დეკემბერს. განმცხადებლებმა ვარშავის სათათბიროში განცხადება შეიტანეს თანასწორობის დღეების ფარგლებში მსვლელობის ჩატარებაზე ნებართვის ასაღებად. სათათბირომ უარი თქვა ნებართვის გაცემაზე შემოტანილ განცხადებაში ტექნიკური დეტალების არარსებობის გამო. განმცხადებლები ამტკიცებდნენ, რომ სათათბიროს უარი დაუსაბუთებელი იყო და რომ მათ მიმართ დისკრიმინაციას ჰქონდა ადგილი მათი სექსუალური ორიენტაციის გამო. 2007 წლის 3 მაისს გამოტანილ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დაასკვნა, რომ შესაძლებელი იყო საფუძვლიანი ვარაუდის გამოთქმა იმასთან დაკავშირებით, რომ სათათბიროს ხელმძღვანელობის შეხედულებებმა გავლენა იქონია გადაწყვეტილების მიღებაზე, რის შედეგადაც დისკრიმინაციულად დაირღვა განმცხადებელთა უფლება შეკრების თავისუფლებაზე. შესაბამისად, სასამართლომ მიიჩნია, რომ ადგილი ჰქონდა მე-14 მუხლის დარღვევას მე-11 მუხლთან ერთობლიობაში⁸⁶.

განმცხადებლები საქმეში „სორენსენი და რასმუსენი დანიის წინააღმდეგ“ თავიანთ განაცხადში ამტკიცებდნენ, ისინი იძულებული გახადეს, კავშირის წევრები გამხდარიყვნენ, რაც არსებითად ლახავდა მათ ნეგატიურ უფლებას, იძულებით არ გაერთიანებულიყვნენ სხვებთან ერთად კავშირში. 2006 წლის 11 იანვრის გადაწყვეტილებაში ამ საქმეზე სასამართლო პირდაპირი ფორმით მიუთითებს ევროკავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის მე-12 მუხლზე⁸⁷.

⁸⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბაჩკოვსკი და სხვები პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2007 წლის 3 მაისის გადაწყვეტილება, § 100.

⁸⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „სორენსენი და რასმუსენი დანიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 11 იანვარი, § 74.

მუხლი 12. ქორწინების უფლება

აქ უნდა განვიხილო 2006 წლის 23 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე „გრანტი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, რომელიც აგრძელებს საქმეზე „ქრისტინ გუდვინი და ი. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ 2002 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილებაში მოცემულ ხაზს. ტრანსსექსუალი განმცხადებელი, რომელმაც ქალის სქესი მიიღო, ჩივის, რომ გაერთიანებული სამეფოს მთავრობა არ იღებს კანონს, რომელიც უზრუნველყოფდა ტრანსსექსუალის მიერ მიღებული სქესის სამართლებრივ აღიარებას. განმცხადებლის საჩივარი ძირითადად იმას ეხებოდა, რომ მას უფლება არ მიეცა, 60 წლის ასაკიდან მიეღო პენსია⁸⁸.

მუხლი 13. სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალების უფლება

ავალდებულებს რა ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს, დაიცვან ადამიანის უფლებები, პირველ რიგში, თავიანთი იურისდიქციების ფარგლებში, კონვენციის მე-13 მუხლი დამატებით გარანტიებს ქმნის ადამიანისთვის ამ უფლებების ეფექტიანად განხორციელების მიზნით. მე-13 მუხლის მიზანია, უზრუნველყოს ადამიანებისთვის საშუალებები, რომლებითაც მათ შეეძლებათ, თავიანთ ქვეყანაში მოიპოვონ ეფექტიანი სამართლებრივი დაცვა კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების დარღვევის შემთხვევაში, მანამ, სანამ ევროპულ სასამართლოში გასაჩივრების საერთაშორისო მექანიზმებს მიმართავენ. ეს ნორმა ხელახლა ამოქმედდა 2000 წლის 26 ოქტომბერს მიღებული გადაწყვეტილებით საქმეზე „კუდლა პოლონეთის წინააღმდეგ“⁸⁹. გადაწყვეტილება მე-13 მუხლს თავის კანონიერ და თვალსაჩინო ადგილს უჩენს ევროპული კონვენციის სისტემაში. ეს, ჩემი აზრით, სრულად შეესაბამება კონვენციის ფუნდამენტურ მიზნებს, კერძოდ კი ადამიანის უფლებათა დაცვის გაძლიერებას ეროვნულ დონეზე. ამასთან, ეს არსებითად მნიშვნელოვანია კონვენციის სიცოცხლისუნარიანობისთვის და მისი სააღმსრულებლო აპარატის არსებობისათვის, როცა კონვენციის ძალით შესაძლებელია საქმის „რეპატრიაცია“ ეროვნული ხელისუფლებისთვის. ამიტომ ვფიქრობ, რომ გადაწყვეტილება კუდლას საქმეზე მომავლისკენ მიგვიტოვებს, როცა სასამართლო მზად იქნება, უფრო ფართო მიდგომა გამოიყენოს მე-13 მუხლთან დაკავშირებით.

მუხლი 14. დისკრიმინაციის აკრძალვა

ამ სფეროში მიღებული გადაწყვეტილებების სიმრავლის გამო ძალზე რთულია არჩევანის გაკეთება, იმდენად ბევრი მათგანი იმსახურებს ჩვენს ყურადღებას. შევეცნობი ერთ ბოლო საქმეს, რადგან მან სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს ოდნავ შეუცვალა მიმართულება. საქმეში „თლიმენოსი საბერძნეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ პირველად თავის პრაქტი-

⁸⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გრანტი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2006 წლის 23 მაისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ქრისტინ გუდვინი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2002 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება.

⁸⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „კუდლა პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2000 წლის 26 ოქტომბრის გადაწყვეტილება.

კაში არაორაზროვნად აღიარა, რომ მე-14 მუხლით გათვალისწინებული უფლება, რომელიც კრძალავს დისკრიმინაციას კონვენციით განმტკიცებული უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობისას, მოიცავს არა მხოლოდ ერთნაირ მოპყრობას ადამიანებისადმი ერთნაირ სიტუაციებში, არამედ განსხვავებულ მოპყრობას მნიშვნელოვნად განსხვავებულ სიტუაციებშიც. ამ საქმეში სისხლის სამართლის დანაშაულის გამო ნასამართლობის მქონე იეჰოვას მოწმეს უარი უთხრეს, სერტიფიცირებულ ბულალტრად ემუშავა. სისხლის სამართლის დამნაშავედ ის სასამართლომ იმ დანაშაულის გამო ცნო, რომ მან სამხედრო ფორმის ტარებაზე რელიგიური მოსაზრებით უარი განაცხადა. სასამართლომ მიიჩნია, რომ რელიგიურ ან ფილოსოფიურ საფუძველზე სამხედრო ფორმის ტარებაზე უარის თქმის ფაქტი თავისთავად არ გულისხმობს, რომ განმცხადებელი უწესო ან ამორალური ადამიანია და ამის გამო ვერ იმუშავებდა ბულალტრად. არ არსებობდა მიზანი და დასაბუთებული გამართლება იმისთვის, რომ განმცხადებელს სისხლის სამართლის სხვა დამნაშავეებისგან განსხვავებულად არ მოპყრობდნენ და, შესაბამისად, სახელმწიფოს უნდა დაეშვა სათანადო გამონაკლისები იმ წესებზე, რომელთა ძალით სისხლის სამართლის დამნაშავეებს ეკრძალებათ პროფესიით მუშაობა⁹⁰.

2005 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე „ნაჩოვა და სხვები ბულგარეთის წინააღმდეგ“ პირველი გადაწყვეტილებაა, რომელშიც სასამართლომ მე-2 და მე-14 მუხლები გააერთიანა. საქმე ეხებოდა ე.წ. სიძულვილის დანაშაულს. „დიდი პალატა მიიჩნევს (...), რომ ნებისმიერი მტკიცებულება იმისა, რომ პოლიციელმა შეურაცხყოფელი გამონათქვამები იხმარა ისეთი ოპერაციის ჩატარებისას, რომელიც ძალის გამოყენებას მოიცავდა ეთნიკური ან სხვა სახის უმცირესობის წარმომადგენლების წინააღმდეგ, ძალიან არსებითია იმ საკითხის გარკვევისთვის, ჰქონდა თუ არა უკანონო და სიძულვილით გაღვივებულ ძალადობას ადგილი. თუ საქმის გამოძიებისას ასეთი მტკიცებულება გამოჩნდება, ის უნდა გადამოწმდეს და დადასტურების შემთხვევაში ნებისმიერი არსებული ფაქტი სრულყოფილად იქნეს შესწავლილი რასისტული მოტივაციის გამოვლენის მიზნით“⁹¹. სასამართლომ დაადგინა, რომ „ხელისუფლების წარმომადგენლებმა არ შეასრულეს მე-14 მუხლით გათვალისწინებული მოვალეობა, მე-2 მუხლთან ერთობლიობაში, რომელიც ითხოვს სახელმწიფოსგან, ყველა ზომა მიიღოს იმის გამოსაძიებლად, ჰქონდა თუ არა დისკრიმინაციას ადგილი ამ მოვლენებისას“⁹². გარდა ამისა, რასიზმთან დაკავშირებით სასამართლომ თავისი მოთხოვნები ჩამოაყალიბა შემდეგი პრინციპის სახით: „რასობრივი ძალადობა განსაკუთრებით შეურაცხყოფელია ადამიანის ღირსებისთვის და (...) ხელისუფლებისგან სიფრთხილეს და აქტიურ რეაგირებას მოითხოვს. ამ მიზნით ხელისუფლებამ უნდა გამოიყენოს ყველა არსებული საშუალება და შეებრძოლოს რასიზმსა და რასობრივ ძალადობას, რითაც განამტკიცებს დემოკრატიულ საზოგადოებას, რომლისთვისაც მრავალფეროვნება საფრთხეს კი არა, სიმდიდრის წყაროს წარმოადგენს“⁹³. მე ამ გადაწყვეტილებაში კიდევ ერთ სასარგებლო მხარეს ვხედავ და უნდა აღვნიშნო, რომ

⁹⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „თიმენოს საბერძნეთის წინააღმდეგ“, 2000 წლის 6 აპრილის გადაწყვეტილება, §§ 47-48.

⁹¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ნაჩოვა და სხვები ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ივლისის, § 164.

⁹² *Ibid.*, § 168.

⁹³ *Ibid.*, § 145.

მისი დასაბუთება მიღებულია: მე-14 მუხლი ხელმისაწვდომი გახდა პოზიტიური ვალდებულებებისთვის (სასამართლოს ეს დიდი ხანია აღიარებული აქვს⁹⁴), რომლებიც მოითხოვენ სახელმწიფოებისგან, მიიღონ ზომები, განსაკუთრებით წინასწარი აღმკვეთი ზომები, რათა უზრუნველყოფილი იქნეს კონვენციით გარანტირებული უფლებები ინდივიდუალური პირების დონეზეც კი, როდესაც ხშირად ვხვდებით რასიზმის გამოვლინებას. აქ ჩანს პოტენციალი, რომელიც რასიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად შეიძლება იქნეს გამოყენებული.

2005 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „ტიმიშევი რუსეთის წინააღმდეგ“ ენებოდა ყაბარდო-ბალყარეთის რესპუბლიკაში მოქმედ ნორმას, რომლის მიხედვითაც ჩეჩნებს უფლება არ ჰქონდათ, ამ რესპუბლიკაში ცხოვრების ნებართვა მიეღოთ. სასამართლომ დაადგინა, რომ დარღვეული იქნა კონვენციის მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლი მიმოსვლის თავისუფლების შესახებ მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში და მკაცრად განაცხადა, რომ „თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რომელიც პლურალიზმის პრინციპებზე და განსხვავებული კულტურების პატივისცემაზეა დამყარებული, არ შეიძლება ობიექტურად გამართლებული იქნეს ადამიანისადმი განსხვავებული მოპყრობა, რომელიც ცალსახად ან მნიშვნელოვანწილად მის ეთნიკურ წარმომავლობას ეფუძნება“⁹⁵. ამ გზით სასამართლომ რასობრივი დისკრიმინაცია გარკვეულწილად გაიტანა დისკრიმინაციული საქმეების შეფასების ჩვეულ საზღვრებს გარეთ, სადაც ტრადიციულად განსხვავება მოპყრობაში შესაძარის სიტუაციებში შეიძლება გამართლებული იქნეს, თუ პროპორციული ზომაა მიღებული, რომელიც კანონიერ მიზანს ემსახურება. საეჭვო კრიტერიუმის ნაცვლად რასობრივი დისკრიმინაცია ახლა გამორიცხული კრიტერიუმი ხდება⁹⁶.

ზემოთ განხილულ ყველა გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აშკარა კავშირი დაამყარა რასიზმთან ბრძოლასა და მრავალფეროვნების პატივისცემაზე დაფუძნებული საზოგადოების ხედვას შორის. იწყებს რა პრინციპით, რომ „რასობრივი დისკრიმინაცია განსაკუთრებით ოდიოზური ფორმაა დისკრიმინაციისა“⁹⁷ და რომ „რასობრივი ძალადობა განსაკუთრებით შეურაცხმყოფელია ადამიანის ღირსებისთვის“⁹⁸, სასამართლო მკაფიოდ აცხადებს, რომ რასობრივი დისკრიმინაციის საშიში შედეგების გათვალისწინებით, „ხელისუფლებისგან განსაკუთრებული სიფხიზლე და აქტიური რეაგირება მოითხოვება“.⁹⁹

⁹⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ბეკოსი და კუდროპულოსი საბერძნეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ოგნიანოვა და ჩობანი ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 23 თებერვლის გადაწყვეტილება.

⁹⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტიმიშევი რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება.

⁹⁶ ს. ვან დროგენბროეკი, S. VAN DROOGHENBROECK, *La Convention européenne des droits de l'homme. Trois années de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, 2002-2004, Volume 2, Articles 7 à 59 de la Convention. Protocoles additionnels*, Brussels, Larcier, Les dossiers du Journal des tribunaux, No. 57, 2006, p. 131, No. 483.

⁹⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტიმიშევი რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 56

⁹⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ნაჩოვა და სხვები ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება, § 145.

⁹⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტიმიშევი რუსეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 56 ; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ნაჩოვა და სხვ. ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება, § 145.

ამის გარდა, შემართულია რა, უზრუნველყოს თანასწორობის აღიარების გაუმჯობესება, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-12 დამატებითი ოქმი თავისთავად სიმბოლოს წარმოადგენს. ის კონვენციის იუბილეზე, 2000 წლის ნოემბერში გაიხსნა ხელმოსაწერად რომში. ახალი დამატებითი ოქმი შეიცავს მუხლს ზოგადი თანასწორობის და დისკრიმინაციის აკრძალვის შესახებ. ოქმი ძალაში შევიდა 2005 წლის 1 აპრილს და მოქმედებს 17 სახელმწიფოში, რომლებმაც მისი რატიფიცირება მოახდინეს.

მუხლი 17. უფლებათა ბოროტად გამოყენების აკრძალვა

სენ-ჟიუსტის თქმით, „თავისუფლება არ ეკუთვნით თავისუფლების მტრებს“, ხოლო თუ ჯ. როულსის კომენტარს გავიხსენებთ, „სამართალი არ მოითხოვს, რომ ჩვენ უსაქმურად ვადვენებდეთ თვალს, როგორ ანგრევენ სხვები ჩვენი არსებობის საფუძველს“.¹⁰⁰ ამ თვალსაზრისით, მე-17 მუხლი მიზნად ისახავს „იმ ადამიანებისგან განზე გადგომას, ვისაც კონვენციით გარანტირებული უფლებების სარგებლის ბოროტად გამოყენება სურს, რადგან მათი მიზანია, კითხვის ქვეშ დააყენონ კონვენციით დაცული ფასეულობები“.

სასამართლოს გამოთქმული აქვს აზრი იმ საფრთხეების შესახებ, რომლებიც დემოკრატიას ემუქრება. აქ მახსენდება ის გადაწყვეტილებები და განჩინებები, რომლებითაც უარი ითქვა კონვენციით გარანტირებულ დაცვაზე, როცა საქმე რასისტულ, ნიჰილისტურ ან რევიზიონისტულ გამონათქვამებს ეხებოდა ან სადაც მოწოდება ჟღერდა აჯანყებისკენ ან ძალადობისკენ. რამდენიმე შემთხვევაში სასამართლომ გამოიყენა კონვენციის მე-17 მუხლი და დაადგინა, რომ განმცხადებლები ვერ დაეყრდნობოდნენ მე-10 და მე-11 მუხლებს.

სასამართლომ პირველად გამოიყენა მე-17 მუხლი დაეჭვების გარეშე, როცა განაცხადის დაუშვებლობის შესახებ განჩინებას იღებდა საქმეზე „გეროდი საფრანგეთის წინააღმდეგ“¹⁰¹. ფრანგმა ფილოსოფოსმა, წარსულში მარქსიზმის მიმდევარმა, რევიზიონისტული განცხადებები გააკეთა. სასამართლომ გამოთქვა აზრი, რომ განმცხადებელი იყენებდა „თავის უფლებას გამოხატვის თავისუფლებაზე ისეთი შედეგისთვის, რომელიც კონვენციის ტექსტსა და სულისკვეთებას ეწინააღმდეგებოდა“. 2004 წლის 16 ნოემბერს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ნორვუდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ სასამართლომ პირველად გამოიყენა მე-17 მუხლი ანტიმუსლიმური რასიზმის წინააღმდეგ. განმცხადებელი ჩიოდა, რომ მას ფანჯრიდან ჩამოახსნევენეს პლაკატი წარწერით „შორს ისლამი ბრიტანეთისგან“. 2004 წლის 2 სექტემბერს სასამართლომ გამოიტანა განჩინება განაცხადის „ვ.პ. და სხვები პოლონეთის წინააღმდეგ“ დაუშვებლობის შესახებ, რომელშიც საქმე ეხებოდა ისეთი ასოციაციების აკრძალვას, რომლებიც ანტისემიტურ მიზნებს ემსახურებიან¹⁰².

¹⁰⁰ J. RAWLS, *A Theory of Justice*, Oxford, Oxford University Press, 1971, p. 218.

¹⁰¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გეროდი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2003 წლის 24 ივნისის გადაწყვეტილება; D, 2004, p. 239, note by D. Roets; *Rev. trim. dr. h.*, 2004, p. 653, obs. M. Levinet.

¹⁰² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ვ.პ. და სხვები პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 2 სექტემბრის განჩინება განაცხადის დაუშვებლობის შესახებ.

პირველი დამატებითი ოქმი, მე-2 მუხლი. განათლების უფლება

2005 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ლეილა შაჰინი თურქეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ დაადასტურა, რომ ეს მუხლი გამოიყენება უმაღლესი და საუნივერსიტეტო განათლების შემთხვევაში. გადაწყვეტილება მართებულად მიუთითებს, რომ „უმაღლესი განათლებასა და სხვა დანარჩენ საგანმანათლებლო ფორმებს შორის არ არსებობს ზუსტად დადგენილი საზღვარი“, უერთდება ევროპის საბჭოს და განმეორებით აღნიშნავს „უმაღლესი განათლების უმთავრეს ფუნქციას და მნიშვნელობას ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვისა და დემოკრატიის გაძლიერების საქმეში“¹⁰³. ამას გარდა, ვინაიდან უფლება განათლებაზე ნიშნავს, რომ ყველამ ისარგებლოს საგანმანათლებლო დაწესებულებებით, დიდი პალატა აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო, რომელსაც უმაღლესი განათლების დაწესებულებები აქვს, „მოვალეა, მისცეს ქმედითი უფლება მოქალაქეებს [ამ] ინსტიტუტების ხელმისაწვდომობაზე ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე“¹⁰⁴.

პირველი დამატებითი ოქმი, მე-3 მუხლი. თავისუფალი არჩევნების უფლება

2005 წლის 6 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე „ჰირსტი (№2) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, რომელშიც სასამართლო შეეხო პატიმართა უფლებას არჩევნებში მონაწილეობაზე, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. სასამართლო მკაფიოდ ადგენს: „დამტკიცებულია, რომ პატიმრები არ კარგავენ კონვენციით გათვალისწინებულ უფლებებს სასამართლების და სასჯელის შეფარდების შემდეგ და სარგებლობენ იმ ძირითადი უფლებებითა და თავისუფლებებით, რომლებიც გარანტირებულია კონვენციით, გარდა თავისუფლების უფლებისა (...)“¹⁰⁵.

2. თანასწორობასთან დაკავშირებული უფლებები

უფლებები და თავისუფლებები ვაკუუმში არ ხორციელდება. ისინი კონკრეტულ ადამიანს, სოციალურ ურთიერთობებში მოთამაშეს უკავშირდება კონკრეტულ სიტუაციაში საზოგადოების შიგნით. მათი მეშვეობით ის იდენტობას იქმნის ან ინგრევს, ცხოვრობს ან უბრალოდ არსებობს. სწავლა-განათლება, ჯანმრთელობა, სამუშაო ადგილზე დაცვა, საცხოვრებელი, სამსახური და კულტურა – ეს ის სფეროებია, სადაც ადამიანს თავისი უფლებების განხორ-

¹⁰³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ლეილა შაჰინი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 10 ნოემბერი, § 136.

¹⁰⁴ *Ibid.*, § 137.

¹⁰⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჰირსტი (№2) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ოქტომბრის გადაწყვეტილება, § 69.

ციელება შეუძლია. მაგრამ მათი განხორციელებისთვის საჭირო პირობების შექმნა მოქმედებას ან ჩარევას მოითხოვს. ა. ტურენის ნათქვამი აქვს: „ძირითადი თავისუფლებების აღიარება დაკარგავს არსს, თუკი ის უსაფრთხოებით არ უზრუნველყოფს ნებისმიერ ადამიანს და თუკი მუდმივად არ გაიზრდება სამართლებრივი გარანტიებისა და სახელმწიფო ჩარევის სფერო საზოგადოების ყველაზე სუსტი წევრის დასაცავად“¹⁰⁶. ამიტომ, რომ ხანდახან ადამიანის უფლებებზე ლაპარაკი თუ შეურაცხმყოფელი არა, წარმოუდგენელი ხდება.

ევროპულ სასამართლოს არაერთხელ განუცხადებია, რომ მნიშვნელოვანია უფლებებისთვის სრული სამოქმედო სფეროს მიცემა, რადგან კონვენცია ცოცხალი ინსტრუმენტია, რომლის ინტერპრეტაცია ერთ სხეულს ქმნის მის ტექსტთან ერთად და რომელიც მიზნად ისახავს „არა თეორიული თუ ილუზორული, არამედ ეფექტიანი და პრაქტიკული უფლებების უზრუნველყოფას“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კონვენციით განმტკიცებული უფლებები არ შეიძლება წმინდა თეორიული ანუ ვირტუალური იყოს მუდამ, რადგან „კონვენცია ინტერპრეტირებული და გამოყენებული უნდა იქნეს ისე, რომ უზრუნველყოფდეს პრაქტიკულ და ქმედით უფლებებს“. ცნობილ გადაწყვეტილებაში, რომელიც სასამართლომ მიიღო 1979 წლის 9 ოქტომბერს საქმეზე „აირი ირლანდიის წინააღმდეგ“ (განაცხადის ავტორს არ შეეძლო ქმართან განქორწინება ფინანსური მიზეზების გამო), სასამართლომ აღიარა, რომ ეკონომიკური და სოციალური უფლებების სფერო და ის სფერო, რომელსაც კონვენცია მოიცავს, არ არის მკვეთრად გამიჯნული და „რომ ეს ბარიერი რეალურად შეიძლება ისევე უშლიდეს ხელს კონვენციის განხორციელებას, როგორც სამართლებრივი დაბრკოლება“.

ამგვარად, ევროპული სასამართლოს ზოგიერთ გადაწყვეტილებაზე შეიძლება ითქვას, რომ იგი სოციალურ უფლებათა სფეროში იჭრება. რაც შეეხება ადამიანის უფლებას, **ჰქონდეს საცხოვრებელი („droit au logement“)**, 2006 წლის 19 ივნისს სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება საქმეზე „ჰატტენ-ჩაპსკა პოლონეთის წინააღმდეგ“. ის ქირის გაყინვის პოლიტიკას უკავშირდება და მიზანშეწონილია მისი ციტირება. „მართალია, (...) პოლონეთს კომუნისტური რეჟიმიდან ბინების ისეთი მწვავე ნაკლებობა ერგო, რომ ზომიერ ფასებში მათი შოვნა არ ხერხდება, მაგრამ სახელმწიფოს ორი კონფლიქტური მხარის, ბინის მესაკუთრეებისა და დამქირავებლების, ინტერესების დარეგულირებისას წამოჭრილი განსაკუთრებით რთული და სოციალურად მწვავე პრობლემები უნდა დაებალანსებინა. მას, ერთი მხრივ, საკუთრების უფლების დაცვა უნდა უზრუნველყო, ხოლო, მეორე მხრივ, პატივი უნდა ეცა დამქირავებლების, რომლებიც უფრო ხშირად დაუცველი ადამიანები არიან, სოციალური უფლებებისთვის“¹⁰⁷. ამასთან, კონვენციის 46-ე მუხლის გათვალისწინებით, სასამართლო იღებს პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურას, რომელიც, „უპირველეს ყოვლისა, ხელშემკვრელი სახელმწიფოების დასახმარებლად არის მოფიქრებული, რომ მათ კონვენციის სისტემაში თავიანთი ფუნქცია შეასრულონ ასეთი პრობლემების ადგილობრივ დონეზე გადაჭრის გზით“¹⁰⁸ და, შესაბამისად, ის გაუხსნის გზას ზოგად ზომებს, რომლებიც პოლონეთმა უნდა გაატაროს იმ მიზნით, რომ წერტილი დაუსვას საკუთრების უფლების სისტემატურ

¹⁰⁶ A. TOURAINE, *Qu'est-ce que la démocratie?*, Paris, Fayard, 1994, p. 52.

¹⁰⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჰუტენ-ჩაპსკა პოლონეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 19 ივნისის გადაწყვეტილება, § 225.

¹⁰⁸ *Ibid.*, § 234.

დარღვევას, რაც ამ საქმეში დადგინდა. „სოციალური და ეკონომიკური ასპექტის გათვალისწინებით, მათ შორის სახელმწიფოს ვალდებულებისა ადამიანების სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებით (...), სასამართლო მიიჩნევს, რომ მოპასუხე სახელმწიფომ, უპირველეს ყოვლისა, სათანადო სამართლებრივი და/ან სხვა ზომების გამოყენებით უნდა უზრუნველყოს ადგილობრივ სამართლებრივ წესრიგში/რეგლამენტში მექანიზმი, რომელიც შეინარჩუნებს სამართლიან ბალანსს ბინის მესაკუთრეების ინტერესებს, მათ შორის მათ უფლებას, მიიღონ სარგებელი საკუთარი ქონებიდან, და საზოგადოების ზოგად ინტერესს, საკმარისი საცხოვრებელი ფართის ნაკლებ შეძლებულებისთვის ხელმისაწვდომობის ჩათვლით, შორის, კონვენციით გათვალისწინებული საკუთრების უფლების დაცვის პრინციპების შესაბამისად“¹⁰⁹.

მსგავს სიტუაციას, მაგრამ განსხვავებულ თემას, კერძოდ, **უფლებას შრომაზე**, ეხება 2004 წლის 27 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე „სიდაბრასი და დზიაუტასი ლიტვის წინააღმდეგ“. განმცხადებლები, სუკ-ის ყოფილი თანამშრომლები, იძულებულნი იყვნენ, კერძო სექტორში ეძებნათ სამუშაო, რადგან მათზე, ახალი კანონის შესაბამისად, ვრცელდებოდა გარკვეულ სფეროებში მუშაობის უფლების აკრძალვა. სასამართლომ დაასკვნა, რომ აკრძალვა არაპროპორციულ ზომას წარმოადგენდა და ის მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენდა მათ უნარზე/შესაძლებლობაზე, „სხვადასხვა პროფესიით ეცადათ მუშაობა“ და არაპირდაპირ ახდენდა გავლენას მათი პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების განხორციელებაზე მე-8 მუხლის განმარტებით, მიუხედავად აკრძალვის მიზნების ლეგიტიმურობისა¹¹⁰.

დაბოლოს, **ჯანდაცვასთან** დაკავშირებული საკითხები სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის ხელშემკვრელი სახელმწიფოების პასუხიმგებლობასთან მორგების კარგი მაჩვენებელია. მაგალითად, 2002 წლის 21 მარტის განჩინებაში პოლონელი მოქალაქის ნეტეცკის განაცხადის დაუშვებლობის შესახებ სასამართლომ ყურადღება მიაქცია სახელმწიფოს უფრო ზოგად მოვალეობას. სასამართლომ განაცხადა: „არ შეიძლება გამოირიცხოს, რომ ხელისუფლების წარმომადგენლების მოქმედებამ და უმოქმედობამ ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში შეიძლება გარკვეულ გარემოებებში გამოიწვიოს მათი პასუხისმგებლობა მე-2 მუხლის საფუძველზე“ და „შესაძლოა, მე-2 მუხლის საფუძველზე წამოიჭრას ისეთი საკითხი, რომელშიც დამტკიცებულია, რომ ხელშემკვრელი სახელმწიფოს ოფიციალურმა პირებმა რისკის ქვეშ დააყენეს ადამიანის სიცოცხლე მისთვის ჯანმრთელობის დაცვაზე უარის თქმით, მაშინ, როცა მოსახლეობის წინაშე პასუხიმგებლობა ჰქონდათ ალებული ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობაზე“.

¹⁰⁹ *Ibid.*, § 239.

¹¹⁰ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „სიდაბრასი და სხვები ლიტვის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 27 ივლისის გადაწყვეტილება, § 61, § 50.

3. სოლიდარობასთან დაკავშირებული უფლებები

ადამიანის ძირითად უფლებათა ურთიერთდამოკიდებულებისა და განუყოფლობის საკითხი დღეს უფრო მეტად დგას დღის წესრიგში, ვიდრე ოდესმე. ერთი კუთხიდან რომ შევხედოთ, ეს გულისხმობს უფლებების გაფართოებასა და გაღრმავებას, ასევე გულისხმობს მესამე თაობის უფლებებს – სოლიდარობის უფლებებს – უფლებებს მშვიდობაზე, განვითარებაზე, სუფთა გარემოზე და კაცობრიობის საერთო მემკვიდრეობის პატივისცემის უფლებას. ყველა ეს უფლება უკვე ჰორიზონტზე მოჩანს. მართალია, ჯერ შესაქმნელია მათი დაცვის საშუალებები ადამიანის უფლებათა დაცვის მექანიზმების მეშვეობით, მაგრამ ამ უფლებების ხედვა საკმაოდ რეალურია და მხოლოდ ჩვენი წარმოსახვის ნაყოფი აღარ არის.

მინდა მაგალითად მოვიტანო ორი საქმე, სადაც **გარემოს დაცვის** პრობლემები წამოიჭრა. საქმეში „ტასკინი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ“¹¹¹ ხელისუფლების წარმომადგენლები არ დაემორჩილნენ სასამართლოს გადაწყვეტილებას, რომელმაც გააუქმა ოქროს მაღაროში მუშაობის ნებართვა იმ საფუძველზე, რომ გამოყენებული ტექნიკა გარემოზე მავნე ზემოქმედებას ახდენდა და გასცა ახალი ნებართვა. საქმეში „მორენო გომესი ესპანეთის წინააღმდეგ“¹¹² ხელისუფლების ორგანოები მუდმივად არღვევდნენ ხმის/ხმაურის კონტროლის მარეგულირებელ წესებს და გასცემდნენ ნებართვებს დისკოთეკებისა და ბარების გახსნაზე იმ ზონაში, რომელიც „ხმაურით გადატვირთულ“ ზონად ითვლებოდა. ხმაურის დონისა და იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ ეს ღამით და წლების განმავლობაში ხდებოდა, ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ დაირღვა მე-8 მუხლით დაცული უფლებები. სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლის უფლება, პატივი სცენ მის საცხოვრებელს, სერიოზულად ირღვეოდა იმის შედეგად, რომ ხელისუფლება არ იღებდა ზომებს ღამის საათებში წესრიგის დასამყარებლად და დაასკვნა, რომ მოპასუხე სახელმწიფომ არ შეასრულა თავისი მოვალეობა და არ დაიცვა განმცხადებლის უფლება, პატივი ეცათ მისი პირადი ცხოვრების-თვის და საცხოვრებლისთვის, რითაც დაარღვია კონვენციის მე-8 მუხლი.

რაც შეეხება **კულტურულ მემკვიდრეობას**, საინტერესოა დაუშვებლობის შესახებ განჩინება, რომელიც სასამართლომ 2005 წლის 1 დეკემბერს გამოიტანა საქმეზე “SCEA Ferme de Fresno საფრანგეთის წინააღმდეგ” (არქიტექტურული ძეგლის სტატუსის მქონე შენობა), და 2009 წლის 19 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე „კოზაროგლუ თურქეთის წინააღმდეგ” (საკუთრების ისტორიული ღირებულება).

¹¹¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ტასკინი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

¹¹² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „მორენო გომესი ესპანეთის წინააღმდეგ“, 2004 წლის 16 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

II. უფლებების გარანტირება

აქ მთავარი საკითხია ეფექტიანობა. მაგრამ რას ვგულისხმობთ ეფექტიანობაში? როცა ნორმის მიზანს ვადარებთ იმ ხარისხს, რა ხარისხითაც შესრულდა ეს მიზანი, იზომება ნორმის ქმედითობა – სათანადოდ იქნა თუ არა მისი მეშვეობით სასურველი შედეგი მიღწეული. მეორე მხრივ, როცა ნორმის ეფექტიანობას ვადარებთ დაგეგმილ შედეგს, ამ დროს ნორმის ეფექტიანობაა გასაზომი, ანუ შეძლო თუ არა მან ახალი წესის დანერგვა ყოველდღიურ პრაქტიკაში. სამართლის სოციოლოგიის სფეროში ეფექტიანობის ცნება, იმ თვალსაზრისით, თუ რას განმარტავს ის, გახლავთ, რომ ის საშუალებას იძლევა, გაიზომოს ის ხარვეზი, რომელიც კანონს ამორებს სოციალური სინამდვილისგან და რომელიც იგულისხმება, რომ კანონმა უნდა დაარეგულიროს, ანუ ეფექტიანობა ამ ხარვეზის გაზომვის იარაღია.

ადამიანის უფლებებს როცა ვეხებით, ეფექტიანობა კომპლექსური საკითხია, ვინაიდან ის პოზიტიურად უკავშირდება იმას, თუ რა დონეზეა ადამიანის უფლებები აღიარებული და რა ხარისხით ხდება მათი დაცვა; და ნეგატიურად უკავშირდება იმას, თუ როგორ არის ორგანიზებული წინააღმდეგობის გაწევის ფორმები. ამგვარად, ეფექტიანობა განუყოფელია არაეფექტიანობისგან¹¹³. მოსამართლე პეტიტი ამბობდა, რომ „როცა საქმე ადამიანის უფლებებს ეხება, მხოლოდ ერთი მოქმედი კრიტერიუმია გამოსაყენებელი და ეს დამცავი ზომების ეფექტიანობაა. ყველაფერი დანარჩენი დიპლომატიური ენაა, შედარებითი სამართლის სქოლასტიკა, განცხადებები, თვითკმაყოფილება და კანონის უზენაესობის ფორმალური დაცვა“.

ა. შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე

დასაწყისისთვის უნდა გავიხსენოთ, რომ „საერთაშორისო მექანიზმების ძალზე მნიშვნელოვანი ფუნქციის მიუხედავად, ადამიანის უფლებათა ეფექტიანი დაცვა იწყება და მთავრდება ადგილობრივ დონეზე“¹¹⁴.

აქ რამდენიმე დონეზეა ზომების გატარება მნიშვნელოვანი, რასაც ორმაგი ხასიათის ურთიერთობებამდე მივყავართ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ქვეყნის მოსამართლესა და ევროპული კონტროლის დამატებით ბუნებას შორის, რომელიც განმარტავს და მნიშვნელობას აძლევს შიდასახელმწიფოებრივი სასამართლო დაცვის საშუალებების ამოწურვის წესს. როცა ვამბობთ, რომ სისტემა სუბსიდიარობის პრინციპით მუშაობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ პასუხისმგებელი ევროპულ კონვენციაში მოცემული უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვაზე, პირველ რიგში, ადგილობრივი ხელისუფლებაა, განსაკუთრებით კი სასამართლო ხელისუფლება. ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს შეუძლიათ კონვენციის გამოყენება და უნდა გამოიყენონ კიდევ და უზრუნველყონ საჩივრის დაკმაყოფილება.

¹¹³ J. CARBONNIER, « Effectivité et ineffectivité de la règle de droit », *Année sociologique*, 1958, pp. 3 et seq.

¹¹⁴ ევროპის საბჭო, „ჩვენს ხელში“, ადამიანის უფლებათა დაცვის ეფექტიანობა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებიდან 50 წლის შემდეგ, სტრასბურგი, ევროპის საბჭოს გამოცემა, 1999.

რაც შეეხება **საკანონმდებლო ხელისუფლებას**, აუცილებელია, რომ ქვეყნის პარლამენტმა ყურადღებით შეისწავლოს კანონპროექტი მის დამტკიცებამდე, მომზადების პროცესში, და მერე გააუქმოს ის ნორმები თუ კანონები, რომლებიც კონვენციას არ შეესაბამება. მინისტრთა კომიტეტის №5 (2004) რეკომენდაცია, რომელიც ხელშემკვრელი სახელმწიფოებისთვის გაიცა 2004 წლის 12 მაისს, სწორედ ამას ეხება: უნდა შემოწმდეს კანონპროექტების, მოქმედი კანონებისა და ადმინისტრაციული პრაქტიკის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში მოცემულ სტანდარტებთან.

სასამართლო ხელისუფლების დონეზე საკითხი ეხება კონვენციის ჩართვას, ანუ ინტეგრირებას ხელშემკვრელი სახელმწიფოს სამართლებრივ სისტემაში და იმ გზებს, თუ როგორ გამოიყენებენ სახელმწიფოები მას¹¹⁵. შესაბამისად, ადგილობრივ სასამართლოებს მინიჭებული აქვთ უმთავრესი ფუნქცია – განმარტონ და იურიდიული ძალა მისცენ კონვენციის ნორმებს ზომების მიღებისა და დაკმაყოფილების შესახებ კონკრეტულ საქმეებში სწორი გადაწყვეტილების მიღებითა და შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის ამ ნორმებთან ჰარმონიზაციის გზით. ადგილობრივ მოსამართლესა და საერთაშორისო მოსამართლეს შორის ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში არსებობს ცხადად გამოსატყუილი **საერთო პასუხისმგებლობის** სფერო; სახელმწიფოს ხელისუფლება პირველ პასუხისმგებლობას იღებს ყველა სახელმწიფო უწყების მიერ ადამიანის უფლებათა პატივისცემაზე; ევროპული სასამართლო, რომელიც ადამიანის უფლებათა დაცვაზე კონტროლს ახორციელებს, იღებს საბოლოო პასუხისმგებლობას. დღეს ფაქტობრივად აღიარებულია, რომ იმისათვის, რომ საიმედო იყოს, ადამიანის უფლებათა დაცვამ უნდა გაიაროს გარედან შემოწმება - საერთაშორისო შეხედულება, რომელიც ობიექტურ სურათს იძლევა.

ადამიანის უფლებები გვიბიძგებს, შევცვალოთ მიდგომა, კერძოდ, უარი ვთქვათ ნორმათა იერარქიის კელსენისეულ მოდელზე. პრინციპში, ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სამართალი დღეს დიდი და ფუნდამენტური გამოწვევის წინაშე აყენებს ტრადიციულ სამართლებრივ აზროვნებას, ვინაიდან „პირამიდულ“ აზროვნებას უფრო სუსტს, ნაკლებად სამართლიანსა და შესაბამისს ხდის. ხომ არ შეგვეძლო, ან ხომ არ უნდა დაგვევიწყებინა ის (პირამიდა)? ხომ არ გადავსულიყავით პირამიდიდან ქსელზე? კანონის შექმნის ახალ გზაზე? მართებულად სვამენ კითხვას მ. ვან დე კერჩოვე და ფ. ოსტი¹¹⁶.

ბ. საერთაშორისო დონეზე

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია არ არის მხოლოდ პირველი ინსტრუმენტი. ის, ამავე დროს, ყველაზე ფუნდამენტურია, ვინაიდან ეფექტიანობის თვალსაზრისით კონვენცია ყველაზე სრულ დაცვას გვთავაზობს, მასში

¹¹⁵ იხ. ჰ. კელერის კვლევის პროექტი, *The reception of the ECHR in the Member States*, <http://www.rwi.unizh.ch/keller/Reception/home.htm> (University of Zurich, 2006).

¹¹⁶ F. OST and M. VAN DE KERCHOVE, “De la pyramide au réseau ? Vers un nouveau mode de production du droit”, *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, 2000, pp. 1-82 ; F. OST and M. VAN DE KERCHOVE, *De la pyramide au réseau. Pour une théorie dialectique du droit*, Brussels, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 2002.

გათვალისწინებული უფლებები კი სარჩელზე უფლების შემქმნელია, ანუ მათ შეუძლიათ რეგრესიული მოთხოვნის საგნის ფორმირება ადამიანის უფლებათა დაცვის ახალი ევროპული სასამართლოს წინაშე, რომელიც 1998 წლის 1 ნოემბერს დაარსდა. უფრო ზოგადად რომ ვთქვათ, ადამიანის უფლებათა დამტკიცების უნარი სასამართლოს წინაშე ამ უფლებათა ეფექტიანობის უპირველესი წინაპირობაა.

რაც შეეხება ევროპული სასამართლოს მექანიზმს, გამოვყოფ ხუთ უახლეს ტენდენციას.

1. იურისდიქციის ფარგლები

ევროპულ სასამართლოში სულ უფრო მეტი საქმე შემოდის, რომელიც პირდაპირ ეხება ევროპის თანამეგობრობას, ევროკავშირის კანონებსა და ევროპული ინსტიტუტების მიერ გამოცემულ აქტებს. საქმე „ბოსფორის ავიახაზები ირლანდიის წინააღმდეგ“ ეხება თვითმფრინავის იჯარით აღებას განმცხადებელი კომპანიის მიერ იუგოსლავიის ავიახაზებისგან. ირლანდიის ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ხსენებული თვითმფრინავი ჩამოართვეს ავიახაზებს ევროკავშირის საბჭოს რეგლამენტის თანახმად, რომელმაც, თავის მხრივ, გაეროს სანქცია გამოიყენა იუგოსლავიის ფედერაციული რესპუბლიკის (სერბია და მონტენეგრო) წინააღმდეგ. განმცხადებლის საჩივარი თვითმფრინავის შენარჩუნებაზე თავდაპირველად დაკმაყოფილდა უმაღლესი სასამართლოს მიერ, რომელმაც 1994 წლის ივნისში გადაწყვიტა, რომ საბჭოს დირექტივა არ გამოიყენებოდა თვითმფრინავის შემთხვევაში. თუმცა აპელაციისას უზენაესმა სასამართლომ, ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის შესახებ ხელშეკრულების 177-ე მუხლის შესაბამისად, წინასწარი შეკითხვით მიმართა მართლმსაჯულების ევროპულ სასამართლოს, ეხებოდა თუ არა განმცხადებლის თვითმფრინავს საბჭოს შესაბამისი დირექტივა. მიღებული პასუხი დადებითი იყო და უზენაესმა სასამართლომ 1996 წლის ნოემბერში გამოიყენა მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება და დააკმაყოფილა სახელმწიფოს სააპელაციო საჩივარი. განმცხადებელი ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის (ქონების დაცვა) საფუძველზე ჩივის, რომ მას გადაჭარბებული ტვირთის ატანა მოუწია, რაც გამოწვეული იყო ირლანდიის სახელმწიფოს მიერ დაკისრებული სანქციებით, და რომ ამის შედეგად კომპანიამ მნიშვნელოვანი ფინანსური ზარალი განიცადა.

2005 წლის 30 ივნისს მიღებული გადაწყვეტილებით ევროპული სასამართლო ცდილობს, რომ კონვენციამ ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოთა შორის შესახელმწიფო ორგანოს შექმნით დაბრკოლება არ შეუქმნას ევროპას ინტეგრაციის გზაზე. ინტეგრაცია კი, როგორც ევროკომისიის წევრები ამტკიცებენ სასამართლოსთვის წარდგენილ თავიანთ განცხადებებში, სერიოზულად შეფერხდება, თუ კავშირის წევრ სახელმწიფოებს ევროკავშირის აქტების კონვენციასთან შესაბამისობის შემოწმება მოუწევთ მანამ, სანამ თანხმობას განაცხადებენ მათ გამოყენებაზე, იმ სიტუაციებშიც კი, როდესაც ვერ გამოიყენებენ შეფასების ზღვარს.

მაგრამ სასამართლო არ აცხადებს, რომ, ვინაიდან წევრ სახელმწიფოებს გარკვეული უფლებამოსილებები გადაცემული აქვთ ზესახელმწიფო ორგანიზაციისთვის, ანუ ევროპის თანამეგობრობისთვის, ის სიტუაციები, რომლებიც ევროპის თანამეგობრობის აქტების გამოყენების შედეგად განვითარდება, არ მოხდება მათი (სახელმწიფოების) იურისდიქციის ქვეშ კონვენციის პირველი მუხლის განმარტებით. პირიქით, სასამართლო ასკვნის, რომ მაშინ, როცა კონვენცია გამოიყენება ასეთ სიტუაციებში (*ratione loci, materiae and personae*) და მანამ, სანამ წევრი სახელმწიფოები პასუხისმგებელი არიან იმ საზედამხედველო უწყებების წინაშე, რომლებსაც კონვენცია აყალიბებს, ევროპული სასამართლოს მიერ მხოლოდ საქმის გამოძიება-განხილვის მასშტაბზე ახდენს გავლენას ის გარემოება, რომ სავარაუდო დარღვევის წყარო ევროპის თანამეგობრობაში მიღებული აქტის გამოყენებაშია: სასამართლო მიიჩნევს, რომ იმდენად, რამდენადაც ევროკავშირის სამართლებრივი სისტემა უზრუნველყოფს ფუნდამენტური უფლებების ადეკვატურ დონეზე დაცვას და თუ ის (ევროპული სასამართლო) არ დადგება „კონვენციით გარანტირებული უფლებების დაცვაზე კონტროლის მექანიზმის დისფუნქციის“ გამოვლენის წინაშე ან „ამკარა ხარვეზის“ წინაშე¹¹⁷, მას შეუძლია დაუშვას, რომ ამ სამართლებრივი სისტემის მიხედვით დადგენილი სამართლებრივი ვალდებულებების შესრულებისას ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები არ არღვევენ თავიანთ ვალდებულებებს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით.

დაბოლოს, 1980-იანი წლების დასაწყისიდან, განსაკუთრებით კი 1990-იანი წლებიდან, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო იღებს განაცხადებს, რომლებშიც კონვენციის ხელშემკვრელი სახელმწიფოების ინდივიდუალური თუ კოლექტიური პასუხისმგებლობის საკითხია წამოჭრილი იმ ქმედებებთან თუ უმოქმედობასთან დაკავშირებით, რომლებიც იმ საერთაშორისო ორგანიზაციების ინსტიტუტებსა თუ უწყებებს მიეწერებათ, რომელთა წევრებიც ისინი არიან, იქნება ეს ევროკავშირი¹¹⁸ თუ ნატო. ეს საკითხი დიდ პალატას ჯერ არ გადაუწყვეტია.

2. შუალედური ზომები

2005 წლის 4 თებერვალს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე „მამათქულოვი და ასკაროვი თურქეთის წინააღმდეგ“ აშკარად გაუქმებაა (*revirement de jurisprudence*) პრეცედენტული სამართლისა. განმცხადებელთა წარმომადგენლები ამტკიცებდნენ, რომ მათი კლიენტების ექსტრადირებით, მიუხედავად სასამართლოს მითითებისა სასამართლოს 39-ე წესზე, თურქეთმა არ შეასრულა თავისი ვალდებულება 34-ე მუხლის მოთხოვნის შესაბამისად,

¹¹⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi* ირლანდიის წინააღმდეგ, 2005 წლის 30 ივნისის გადაწყვეტილება, § 166.

¹¹⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „გარბილი ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ“ (1998 წლის 22 ოქტომბრის განჩინება დაუშვებლობის შესახებ) და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, *Société Automobiles Guérin* ევროკავშირის 15 სახელმწიფოს წინააღმდეგ (2000 წლის 4 ივლისის განჩინება დაუშვებლობის შესახებ).

რომ არაფრით შეეშალა ხელი ფიზიკური პირისგან ინდივიდუალური განაცხადის წარდგენის უფლების ეფექტიანი განხორციელებისთვის. სასამართლომ მიუთითა თურქეთის ხელისუფლებას, რომ ექსტრადირება არ შეიძლება განხორციელდეს მანამ, სანამ არ შემოწმდება განმცხადებელთა შიშის საფუძვლიანობა. სასამართლომ შეახსენა მხარეს, რომ ინდივიდუალური განაცხადის წარდგენის უფლება „კონვენციის სისტემის ეფექტიანობის“ და ამ მუხლის ფუძემდებლური ფილოსოფიის ერთ-ერთი ფუნდამენტური გარანტიაა¹¹⁹ და ხაზი გაუსვა, რომ განმცხადებლის ან პოტენციური განმცხადებლის მიერ სასამართლოსთან თავისუფლად ურთიერთობის შესაძლებლობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. „ამ მიზნებისთვის იგი [სასამართლო] ასკვნის, რომ 43-ე მუხლში *in fine* მოცემული ვალდებულება მოითხოვს ხელშემკვრელი მხარისგან, რომ მან არა მარტო განმცხადებელზე ზეწოლისგან შეიკავოს თავი, არამედ მოქმედებისგან და უმოქმედობისგანაც, რომელიც, განაცხადის საგნის მოშლის ან მოხსნის გზით, უაზრობად აქცევს მის განხილვას ან სხვა მხრივ შეუშლის ხელს სასამართლოს საქმის განხილვაში ჩვეულებრივი პროცედურებით“¹²⁰.

რაც შეეხება შუალედურ ზომებს, მათ სასამართლო გასცემს იმ მიზნით, „რომ ხელი შეეწყოს ინდივიდუალური განაცხადის წარდგენის უფლების „ქმედით განხორციელებას“, იმ აზრით, რომ შენარჩუნდეს განაცხადის საგანი, მაშინ, როცა მიიჩნევა, რომ ის გამოუსწორებელი საფრთხის რისკის ქვეშ დგას მოპასუხე სახელმწიფოს მოქმედების ან უმოქმედობის მიზეზით¹²¹. პოზიტიურად რომ ვთქვათ, „შუალედური ზომები [...] მნიშვნელოვან როლს ასრულებს გამოუსწორებელი სიტუაციების თავიდან ასაცილებლად, რაც სასამართლოს ხელს შეუშლიდა განაცხადის სათანადოდ განხილვაში და [...] კონვენციის უფლებების პრაქტიკული და ქმედითი სარგებლით უზრუნველყოფს განმცხადებელს“¹²² მამათქულოვისა და ასკაროვის საქმეში ცხადი იყო, რომ განმცხადებლების ექსტრადირების გამო დაცვის დონე, რომელიც სასამართლოს უნდა შეეთავაზებინა, გამოუსწორებლად შემცირდა. საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპებისა და იმ მოსაზრებების გათვალისწინებით, რომლებიც ამ თემასთან დაკავშირებით გამოითქვა საერთაშორისო უწყებების მიერ, სასამართლომ პირველად გადაწყვიტა, რომ „მოპასუხე სახელმწიფოს მიერ შუალედური ზომების გამოყენების შეუსრულებლობა შეარყევს 34-ე მუხლით გარანტირებულ ინდივიდუალური განაცხადის წარდგენის უფლების ეფექტიანობას და სახელმწიფოების მიერ პირველი მუხლით ნაკისრ ვალდებულებას – დაიცვან კონვენციაში განსაზღვრული უფლებები და თავისუფლებები“¹²³.

2006 წლის 17 იანვარს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „აულმი საფრანგეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ დაასკვნა, რომ სასამართლოს 39-ე წესში მითითებული შუალედური ზომების შეუსრულებლობით და განმცხადებლის დეპორტირებით ალჟირში საფრანგეთმა ხელი შეუშალა სასამართლოს, უზრუნველყო განმცხადებელი საჭირო დაცვით კონვენციის

¹¹⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „მამათქულოვი და ასკაროვი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 4 თებერვლის გადაწყვეტილება, § 100.

¹²⁰ *Ibid.*, § 102 in fine.

¹²¹ *Ibid.*, § 108.

¹²² *Ibid.*, § 125.

¹²³ *Ibidem*.

შესაძლებელი დარღვევისგან. ამის შედეგად საფრანგეთმა არ შეასრულა კონვენციის 34-ე მუხლით განსაზღვრული თავისი ვალდებულება¹²⁴.

დაბოლოს, საქმე „ევანსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ ნამდვილად იმსახურებს ყურადღებას, რადგან სასამართლომ 39-ე წესი ძალზე სპეციფიკურ სიტუაციაში გამოიყენა. საქმე ეხება ხელოვნურ განაყოფიერებას. როცა საქმე სასამართლოში შემოვიდა 2005 წელს, სასამართლომ გაერთიანებული სამეფოს ხელისუფლებას მიუთითა, „რომ პროცედურების სათანადოდ ჩასატარებლად სასურველი იქნებოდა, თუ ის საჭირო ზომებს მიიღებდა და უზრუნველყოფდა ემბრიონის შენახვას მანამ, სანამ სასამართლო საქმის შესწავლას დაასრულებდა. ემბრიონის განადგურება განაცხადის საგანს წარმოადგენდა. იმავე დღეს პრეზიდენტმა გადაწყვიტა, რომ განაცხადი პრიორიტეტულად უნდა განეხილათ 41-ე მუხლის შესაბამისად¹²⁵. 2006 წლის 7 მარტს მიღებულ გადაწყვეტილებაში სასამართლო მიიჩნევს, რომ „მითითება, რომელიც ხელისუფლებას მიეცა სასამართლოს 39-ე წესის თანახმად, (...) ძალაში უნდა იყოს მანამდე, სანამ წინამდებარე გადაწყვეტილება საბოლოოდ არ გამოცხადდება ან სანამ სასამართლოს დიდი პალატის კოლეგია არ მიიღებს ერთი ან ორივე მხარის თხოვნას საქმის დიდი პალატისთვის გადაცემის შესახებ კონვენციის 43-ე მუხლის შესაბამისად¹²⁶. ასე რომ, ოპერატიულ ნაწილში სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას, „განაგრძოს მითითების მიცემა ხელისუფლებისთვის სასამართლოს წესების 39-ე წესის შესაბამისად, რომ პროცედურების სათანადოდ ჩასატარებლად სასურველი იქნებოდა, თუ ხელისუფლება საჭირო ზომებს მიიღებდა და უზრუნველყოფდა ჩანასახის შენახვას წინამდებარე გადაწყვეტილების საბოლოოდ გამოცხადებამდე ან ახალი ბრძანების გაცემამდე“.

3. სამართლიანი დაკმაყოფილება და გადაწყვეტილებათა აღსრულება – უფლებების მიღება

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებით საქმე არ სრულდება, ის დაპირებაა, რომ სიტუაცია შეიცვლება და საწყისი წერტილია იმ პროცესისა, რომელიც შესაძლებელს გახდის უფლებათა და თავისუფლებათა ქმედით განხორციელებას. კონვენციის 41-ე მუხლით გათვალისწინებული სამართლიანი დაკმაყოფილებისა და 46-ე მუხლით განსაზღვრულ გადაწყვეტილებათა აღსრულების საკითხებმა მოვლენათა უჩვეულო განვითარებას მისცა ბიძგი სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში. სასამართლომ მნიშვნელოვანწილად

¹²⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „აოლმი საფრანგეთის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 17 იანვრის გადაწყვეტილება, § 110.

¹²⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ევანსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2006 წლის 7 მარტის გადაწყვეტილება, § 3. ეს საქმე გადაეცა დიდ პალატას, რომელმაც გადაწყვეტილება 2007 წლის 10 აპრილს გამოიტანა (იხ. supra.).

¹²⁶ *Ibid.*, § 77.

გაზარდა თავისი როლი იმ თვალსაზრისით, რომ მითითებებს აკეთებს სათანადო ზომების მიღებაზე, დაწყებული ინდივიდუალური ზომებით და დამთავრებული იმ ზოგადი ზომებით, რომლებიც მოითხოვება სისტემური პრობლემის აღმოსაფხვრელად.

ინდივიდუალური ზომები

სასამართლო მიიწევს იმ პრაქტიკისკენ, რომ მიუთითოს მოცემულ ხელშემკვრელ სახელმწიფოს კონკრეტული ზომების გატარებისკენ დარღვევასთან დაკავშირებით რომელიმე კონკრეტულ საქმეში ან იმ საქმეებში, რომლებიც სასამართლო განხილვას ელის¹²⁷. ზოგიერთ გადაწყვეტილებაში, იმის გარდა, რომ მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის დარღვევა დაადგინა, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ყველაზე შესაფერისი ზომა, რაც კი დარღვევასთან დაკავშირებით შეიძლება გატარდეს, საქმის ხელმეორედ განხილვაა¹²⁸. საქმეში „ასანიძე საქართველოს წინააღმდეგ“ სასამართლომ განმცხადებლის დაუყოვნებლივ განთავისუფლება მოითხოვა გადაწყვეტილების ოპერატიულ ნაწილში¹²⁹. ამ სახის წინადადებებით/თხოვნებით, რომლებიც, გარკვეული აზრით, „აწყდებიან სასამართლო დაცვის საშუალების დეკლარაციული მოდელის საზღვრებს“¹³⁰, ხშირად მიმართავენ, ყოველ შემთხვევაში, არაპირდაპირ, ადგილობრივ სასამართლოებს, რადგან მათ ამ სასამართლოების მიერ გარკვეული ზომების გატარება მოჰყვება.

2004 წლის 8 აპრილს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ასანიძე საქართველოს წინააღმდეგ“ განმცხადებელი ჩიოდა, რომ მას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლება არ ათავისუფლებს, მიუხედავად იმისა, რომ 1999 წელს ერთი დანაშაულისთვის პრეზიდენტის მიერ იქნა შეწყალებული, ხოლო მეორე დანაშაულზე საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ 2001 წელს გამამართლებელი განაჩენი გამოიტანა. დაასკვნა რა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-5 და მე-6 მუხლების დარღვევას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ, რომელმაც არ გაანთავისუფლა განმცხადებელი საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გამამართლებელი გადაწყვეტილების მიუხედავად, სასამართლომ დაადგინა ოპერატიულ ნაწილში, რომ „მოპასუხე სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს განმცხადე-

¹²⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „თექინ ილდიზი თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება, § 91 et seq და „ქსენიდეს-არესტის თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 22 დეკემბრის გადაწყვეტილება, § 40 (5-ოპერატ. მუხლი).

¹²⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ოჯალან თურქეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 12 მაისის გადაწყვეტილება, და „კლავს და სხვები ბელგიის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 2 ივნისის გადაწყვეტილება, § 53 (ოპერატ. მუხლის მე-5 პუნქტი).

¹²⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ასანიძე საქართველოს წინააღმდეგ“, 2004 წლის 8 აპრილის გადაწყვეტილება.

¹³⁰ Ph. Leach, „Beyond the Bug River – A new dawn for redress before the European Court of Human Rights“, *European Human Rights Law Review*, 2005, no. 2, p. 159.

ბლის განთავისუფლება რაც შეიძლება ახლო პერიოდში¹³¹. გაიმეორა რა, რომ უპირველეს ყოვლისა სახელმწიფოს ასარჩევია, თუ რა საშუალებებს მიმართავს გადაწყვეტილების აღსასრულებლად, სასამართლომ გამოთქვა აზრი, რომ „ამ საქმეში აღმოჩენილი დარღვევა თავისი ბუნებით არ ტოვებს არჩევანის გაკეთების საშუალებას, თუ რა ზომა უნდა იქნეს გატარებული საჩივრის დასაკმაყოფილებლად“¹³².

საქმე „ილასკუ და სხვები მოლდოვისა და რუსეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა მოლდოვისა და რუსეთის პასუხისმგებლობას კონვენციის პირველი მუხლის საფუძველზე, კერძოდ კი სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას იმ თავის ტერიტორიებთან დაკავშირებით, რომლებსაც ის ვერ აკონტროლებს, ანუ მოლდოვის დნესტრისპირეთის რესპუბლიკასთან დაკავშირებით. საქმე ეხებოდა პატიმართა მიმართ ცუდად მოპყრობასა და პატიმრობის პირობებს. სასამართლოს დიდმა პალატამ 2004 წლის 8 ივლისს მიღებულ გადაწყვეტილებაში დაადგინა, რომ განმცხადებლები ექცეოდნენ მოლდოვის იურისდიქციის ფარგლებში კონვენციის პირველი მუხლის მნიშვნელობით (სახელმწიფო იურისდიქცია) პოზიტიურ ვალდებულებებთან მიმართებაში და რუსეთის იურისდიქციაში პირველი მუხლის მნიშვნელობით. სასამართლომ დეტალების განუხილველად დაადგინა კონვენციის ორი – მე-3 და მე-5 – მუხლის დარღვევა და ერთსულოვნად გამოიტანა დასკვნა, რომ მოლდოვასა და რუსეთს ყველა საჭირო ზომა უნდა მიეღოთ, რათა ბოლო მოეღოთ განმცხადებლების თვითნებურ პატიმრობაში ყოფნის-თვის და დაუყოვნებლივ გაეთავისუფლებინათ ისინი.

ზოგადი ზომები

სასამართლოში შემოდის განცხადებები, რომლებსაც ჩვენ განმეორებით განაცხადებს ვუწოდებთ. განმეორებითი განაცხადი სისტემურ (მაგალითად, აღმოსავლეთ ევროპაში მეორე მსოფლიო ომისა და ბერლინის კედლის დანგრევამდე პერიოდში ნაციონალიზებული ქონების რესტიტუციასთან ან პოსტკომუნისტურ გარდამავალ პერიოდთან დაკავშირებული პრობლემები) ან ენდემურ სიტუაციებს ეხება. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით მწვავეა რუსეთში, უკრაინაში, პოლონეთსა და ბულგარეთში. ამის მიზეზი ხშირად ციხეების გადატვირთვა და ძველი, გაუმართავი შენობებია, რომლებშიც საპატიმროებია განთავსებული.

დიდი პალატის მიერ 2004 წლის 22 ივნისს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე „ბრონიოვსკი პოლონეთის წინააღმდეგ“ დადგენილია **პილოტურ გადაწყვეტილებად**. საქმე ეხებოდა პოლონეთის ხელისუფლების მიერ კომპენსაციების გაცემას, საკუთრებაზე დისკონტირებული უფლების გადაცემის ფორმით, მდინარე ბაგის მოპირდაპირე სანაპიროს მიწებზე,

¹³¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ასანიძე საქართველოს წინააღმდეგ“, 2004 წლის 8 აპრილის გადაწყვეტილება, § 203.

¹³² *Ibid*, § 202 in fine.

რომლებიც პოლონეთს აღარ ეკუთვნოდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ევროპულმა სასამართლომ არა მარტო დაადგინა დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის დარღვევა, არამედ დაასკვნა, რომ „დარღვევა გამოწვეული იყო სისტემური პრობლემით, რომელიც შიდასახელმწიფოებრივ გაუმართავ კანონმდებლობასა და პრაქტიკას უკავშირდებოდა, ვინაიდან არ არსებობდა ქმედითი მექანიზმი მდინარე ბაგის მოსარჩევეების მიერ „კრედიტის უფლების“ განხორციელებისთვის“. სასამართლომ სისტემური პრობლემა შემდეგნაირად განსაზღვრა: „სიტუაცია, რომელშიც საქმის ფაქტობრივი მასალა სახელმწიფოს სამართლებრივ სისტემაში ხარვეზის არსებობას ავლენს, რის შედეგადაც ფიზიკურ პირთა მთელ კატეგორიას ჩამორთმეული აქვს კონვენციით განსაზღვრული უფლებები“ და „სადაც შიდა კანონმდებლობასა და პრაქტიკაში იდენტიფიცირებულმა ხარვეზებმა (...) შესაძლოა სხვა, მომდევნო, კარგად დასაბუთებულ განაცხადებს მისცენ გზა“.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ ამ საფუძველზე გადაწყვეტილების აღსრულების პროცესში ზოგადმა ზომებმა ნებისმიერი დაბრკოლება უნდა აარიდოს უამრავ ადამიანს, რომლებზეც ზეგავლენა იქონია კონვენციასთან შეუსაბამო სიტუაციამ და რომლებიც ვერ ახორციელებენ საკუთარ უფლებას, ან, ამის სანაცვლოდ, უნდა დააკმაყოფილოს სარჩელი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლით გათვალისწინებული საკუთრების უფლების დაცვის პრინციპების შესაბამისად“. გადაწყვეტილების ოპერატიულ ნაწილში სასამართლომ აღნიშნა, რომ „სათანადო სამართლებრივი ზომების გატარებით და ადმინისტრაციული პრაქტიკით მოპასუხე სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ხსენებული საკუთრების უფლების განხორციელება „მდინარე ბაგის“ დანარჩენ მოსარჩევეებთან დამოკიდებულებაში ან, ამის სანაცვლოდ, ეკვივალენტური დაკმაყოფილება უნდა შესთავაზოს მათ დამატებითი ოქმის პირველი მუხლით გათვალისწინებული საკუთრების უფლების დაცვის პრინციპების შესაბამისად“. რაც შეეხება 46-ე მუხლს, ბრონიოვსკის საქმე დამთავრდა 2005 წლის 28 სექტემბერს მიღებული გადაწყვეტილებით პრობლემის მეგობრულად მოგვარების შესახებ.

დიდი პალატის მიერ 2006 წლის 19 ივნისს მიღებულ გადაწყვეტილებაში საქმეზე „ჰუტენ-ჩაპსკა პოლონეთის წინააღმდეგ“ წამოჭრილია იგივე საკითხები, როცა საქმე პილოტურად უნდა იქნეს მიჩნეული იმის გადასაწყვეტად, შეესაბამებოდა თუ არა ქირის საკონტროლო სქემები დამატებითი ოქმის პირველ მუხლს¹³³. „პილოტურ“ მეთოდს გადაწყვეტილების მიღებისა, რომელშიც იდენტიფიცირებულია სისტემური პრობლემა, სასამართლოს საქმიანობაში პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. ასეთ შემთხვევებში სასამართლო გადადებს სხვა, მსგავსი პრობლემების შემცველი განაცხადების განხილვას, რომლებიც ელოდებიან აუცილებელი სასამართლო დაცვის ზომებს.

¹³³ „ჰუტენ-ჩაპსკა პოლონეთის წინააღმდეგ“, დიდი პალატის 2006 წლის 19 ივნისის გადაწყვეტილება.

პროცედურის განახლება

ეს პირველ რიგში ეხება სასამართლო წარმოების განახლებას იმ საქმეებში, რომლებშიც სასამართლომ დარღვევა დაადგინა, მაგრამ არ მიანიშნა ახალი მოსმენის ჩატარების ან პროცესის განახლების საჭიროების შესახებ. მაშინ, როცა ხელშემკვრელი მხარეების უმეტესობას აქვს მუხლი სისხლის სამართალწარმოების განახლების შესახებ, სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ საქმეებში ჩანს, რომ ერთგვაროვანი პრაქტიკა არ არსებობს. უფრო მეტიც, დროის გასვლა შეიძლება ასეთ საქმეებში მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს, ვინაიდან ადგილობრივ სასამართლოებს შეიძლება, ზოგიერთ შემთხვევაში, დასჭირდეთ იმის შესწავლა, მოქმედებს თუ არა საქმის მიმდინარე გარემოებებში ევროპული სასამართლოს მიერ წარსულში გაკეთებული შეფასება. შეიძლება მესამე მხარისთვის მიყენებული შესაძლო ზიანიც პრობლემური აღმოჩნდეს.

4. ერთობლივი კალისხმევით მუშაობა

შესამჩნევია ადამიანის უფლებათა დაცვის უზრუნველყოფი ინსტრუმენტების გამრავლება როგორც ხარისხობრივი, ისე რაოდენობრივი თვალსაზრისითაც. ზოგი ამ პროცესს ინტენსიურ გავრცელებად აღიქვამს, ზოგისთვის კი ეს კონსტრუქციული წინსვლაა „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო კანონისკენ“. ამ სიტუაციაზე, რომელმაც შეიძლება პოზიტიური შედეგებიც მოიტანოს და ნეგატიურიც, ფიქრობენ ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციებიც, რომლებიც ამით ხსნიან მუშაობის კოორდინაციისა და საერთო პლატფორმების შექმნის საჭიროებას. ყველაზე დიდი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ არსებობს რისკი იმისა, რომ არც ერთმა მხარემ არ იცოდეს დანაწევრების, წინააღმდეგობრიობების, შეუსაბამობებისა და იმ ინსტრუმენტების შესახებ, რომლებიც ერთმანეთს გამოირიცხავენ. ამის ნაცვლად მე მხარს ვუჭერ იდეას, რომ ყველა ამ ინსტრუმენტმა ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე ერთობლივად იმოქმედოს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლო ხშირად მიმართავს სხვა ქვეყნების შიდასახელმწიფოებრივ და საერთაშორისო პრეცედენტულ სამართალს, როცა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები გამოაქვს. შედარებითი სამართლის მოხმობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს წინაშე კამათის საგანი არ ხდება¹³⁴ და მიიღება როგორც მოცემულობა. სა-

¹³⁴ იხ., მაგალითად, კანადისა და აშშ-ის გადაწყვეტილებები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ჰირსტი (N°2) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ოქტომბრის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ეფელბი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2003 წლის 6 მაისის გადაწყვეტილება; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ალანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“, 2002 წლის 5 ნოემბრის გადაწყვეტილება. ეს საკითხი საკამათო გახდა აშშ-ში. იხ. მოსამართლე ჯასტის რუთ ბადერ გინზბურგის გაკეთებული შენიშვნები სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლოსთვის, ადამიანური შეხედულებების პატივისცემა, 2006 წლის 7 თებერვალი.

სამართლო მიიჩნევს, რომ ყველა მიზეზი აქვს იმისთვის, რომ შეისწავლოს სხვა ქვეყნების სასამართლოთა გადაწყვეტილებები, რომლებიც მსგავს საკითხებს ეხება. ის აღიარებს, რომ, მართალია, სხვა ქვეყნებისა და საერთაშორისო სასამართლოების მოსაზრებები მისთვის მავალდებულებელი არანაირად არ არის, მაგრამ სახელმძღვანელო პრინციპების მისეული გაგება ნამდვილად გამდიდრდება, თუ იგი შეისწავლის, როგორ მიუდგნენ სხვა სასამართლოები იმავე საკითხს. ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად სირთულეს აღარ წარმოადგენს, რომ მყისიერად მოიპოვო მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები, მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს ლორდთა პალატიდან, აშშ-ის და კანადის უზენაესი სასამართლოებიდან ან სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციური სასამართლოდან.

ამას გარდა, ჩვენ არ უნდა უგულებელვყოთ ამ სტანდარტების დახვეწისა და გამოყენების საქმეში ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში მომუშავე ევროსაბჭოს სხვა ორგანოების წვლილი, კერძოდ, წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის, ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისიის, სოციალურ უფლებათა ევროპის კომიტეტის, რასიზმისა და შეუწყნარებლობის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის და ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის საკონსულტაციო კომიტეტის წვლილი. ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი ორგანოები ხშირად ეყრდნობიან ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებს, მაგრამ პირიქითაც ხდება, როცა სასამართლო მათ მოსაზრებებს მიუთითებს ხოლმე. მაგალითად, დღეს სასამართლო საკმაოდ ხშირად მიმართავს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ანგარიშებს, როცა ადგენს, აღწევს თუ არა საპატიმროში არსებული პირობები არაადამიანური და ღირსების შემლახველი მოპყრობის დონეს კონკრეტულ საქმეებში¹³⁵. სასამართლოს ხშირად გაუკეთებია მითითება ასევე რასიზმისა და შეუწყნარებლობის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის¹³⁶ და ევროპის სოციალური ქარტიის საფუძველზე მომზადებულ ანგარიშებზე¹³⁷.

5. რეზიუმე

1989-1990 წლებში ევროპის საბჭოს გაფართოებასთან ერთად შეიქმნა ახალი სივრცე კონვენციის სისტემისთვის. მაშინ როცა ამ სისტემის მიზანი იგივე დარჩა, სასამართლოს დღეს უფრო დიდი როლი აქვს დემოკრატიის განმტკიცებისა და კანონის უზენაესობის დაცვის საქმეში გაფართოებულ ევროპაში. უეჭველია, რომ მისი მნიშვნელობა არასდროს ყოფილა უფრო დიდი. ევროპული სასამართლო თავისი პრეცედენტული სამართლით და სხვადასხვა

¹³⁵ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, „ვან დერ ვენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ“, 2003 წლის 4 თებერვლის გადაწყვეტილება.

¹³⁶ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „ნაჩოვა და სხვ. ბულგარეთის წინააღმდეგ“, 2005 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება (მითითება - რასიზმისა და შეუწყნარებლობის საწინააღმდეგო ევროპული კომისიის ანგარიშები ბულგარეთზე).

¹³⁷ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (დიდი პალატა), „სორენსენი და რასმუსენი დანიის წინააღმდეგ“, 2006 წლის 11 იანვრის გადაწყვეტილება (მითითება - ევროპის სოციალური კომიტეტის ანგარიშები).

სახელმწიფოს უზენაეს და საკონსტიტუციო სასამართლოებთან თანამშრომლობით დემოკრატიული ღირებულებებითა და კონვენციის სამართლებრივი პრინციპებით განამტკიცებს სხვადასხვა ქვეყნის ეროვნულ სამართლებრივ სისტემებს და დახმარებას უწევს მათ, რომ უზრუნველყოფილი იქნეს კონვენციის სტანდარტების განხორციელება ყოველდღიურ პრაქტიკაში. დღესდღეობით სასამართლოს წინაშე მდგომი უდიდესი გამოწვევა მხოლოდ კონვენციის სტანდარტების შენარჩუნება და განვითარება კი არ არის, არამედ იმის უზრუნველყოფაც, რომ ევროპა, სადაც ადამიანის უფლებები აყვავდება, დარჩეს ერთ მთლიან სხეულად საერთო ღირებულებებით.

ამ გამოწვევის საპასუხოდ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა 2004 წლის მაისში მიიღო ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-14 დამატებითი ოქმი, რიგ რეკომენდაციებსა და რეზოლუციებთან ერთად, რომლებიც მისი ეფექტიანობის გასაძლიერებლად არის გამიზნული. ამ რეფორმის მიზანია, მისცეს სასამართლოს იმის საშუალება, რომ მან მეტი ყურადღება დაუთმოს არსებითი სახის განაცხადებს, განსაკუთრებით კი მათ, რომლებშიც ადამიანის უფლებათა დარღვევა აღმოჩენილი, მისი გაფილტვრის უნარის გაძლიერებით და შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე კონვენციის განხორციელების გაუმჯობესებით. აქ მე აღვნიშნავ მე-14 დამატებითი ოქმით (რომელიც ძალაში 2010 წლის 1 ივნისს შევა) შემოტანილ რამდენიმე ყველაზე მნიშვნელოვან ცვლილებას.

სასამართლო უფლებამოსილი იქნება, ერთი მოსამართლის შემადგენლობით გამოაცხადოს საქმე დაუშვებლად ან ამორიცხოს ის განსახილველ საქმეთა ნუსხიდან, თუ გადაწყვეტილების/განჩინების მიღება შესაძლებელია შემდგომი განხილვის გარეშე (მე-4 და მე-5 მუხლები). პრინციპში, გადაწყვეტილებები დასაშვებობაზე და არსებით განხილვაზე ერთდროულად შეიძლება იქნეს მიღებული (მე-9 მუხლი).

სამი მოსამართლისგან შემდგარი კომიტეტის უფლებამოსილება გაზრდილია. ის უფლებამოსილია, გამოაცხადოს განაცხადი დასაშვებად და, ამავე დროს, გამოიტანოს გადაწყვეტილება არსებითი მხარის შესახებ, თუ საქმის ძირითადი საკითხი კონვენციის ან ოქმების განმარტებასა თუ გამოყენებასთან დაკავშირებით, უკვე გადაწყვეტილია სასამართლოს მიერ მყარად დადგენილი პრეცედენტული სამართლით (მე-8 მუხლი).

სასამართლოს პლენარული სხდომის მოთხოვნით, მინისტრთა კომიტეტს შეუძლია ერთსულოვანი გადაწყვეტილებით და განსაზღვრული დროით ხუთამდე შეამციროს მოსამართლეთა რაოდენობა პალატებში (მე-5 მუხლი).

მე-12 მუხლით დამატებულია დასაშვებობის კრიტერიუმები, რითაც შეიცვალა 35-ე მუხლის მე-3 პუნქტი. საქმე დაუშვებლად ცხადდება, თუ განმცხადებელს არ მიაღწა მნიშვნელოვანი ზიანი და კონვენციასა და მის ოქმებში განსაზღვრული ადამიანის უფლებათა პატივისცემა არ მოითხოვს განაცხადის არსებითად განხილვას. მაგრამ არ შეიძლება ამ საფუძველზე საქმის უარყოფა, თუკი ის სათანადოდ არ განხილულა შიდასახელმწიფოებრივი სასამართლოს მიერ.

კონვენციის 46-ე მუხლს დაემატა მე-4 პუნქტი (მე-16 მუხლი), რომლის მიხედვით, მინისტრთა კომიტეტს ეძლევა უფლებამოსილება, თუ ის მიიჩნევს, რომ მაღალი ხელშემკვრელი

მხარე უარს აცხადებს, დაემორჩილოს სასამართლო გადაწყვეტილებას იმ საქმეზე, რომლის მხარესაც ის წარმოადგენს, მიმართოს სასამართლოს კითხვით, შეასრულა თუ არა მხარემ პირველი პუნქტით გათვალისწინებული ვალდებულება. სასამართლოს შეკითხვა წარედგინება მხარისთვის ფორმალური შეტყობინების შემდეგ და კომიტეტის უფლებამოსილ წარმომადგენელთა ორი მესამედის ხმათა უმრავლესობით მიღებული გადაწყვეტილებით.

ამის გარდა, მინისტრთა კომიტეტმა 2004 წლის 12 მაისს მიიღო რეკომენდაციები წევრი ქვეყნებისთვის, მაგალითად, რეკომენდაცია REC(2004)5, რათა უზრუნველყოფილი იქნეს სათანადო და ქმედითი მექანიზმების არსებობა კანონპროექტების კონვენციასთან შესაბამისობის სისტემატურად შემოწმების მიზნით სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის კუთხით, უზრუნველყოფილი იქნეს ისეთი მექანიზმების არსებობა, რომელთა საშუალებითაც საჭიროებისამებრ შემოწმდება მოქმედი კანონებისა და ადმინისტრაციული პრაქტიკის შესაბამისობა, მათ შორის, როგორც ეს გამოთქმულია რეგლამენტებში, ბრძანებებსა და ცირკულარებში, რათა რაც შეიძლება სწრაფად მოხდეს კანონებისა და ადმინისტრაციული პრაქტიკის ადაპტაცია კონვენციის დარღვევის თავიდან ასაცილებლად.

კონვენციის რეფორმა მძიმედ მიმდინარეობს და მუდამ ჩამორჩება დროს. ეს შეიძლება აიხსნას დამატებითი ოქმების პროექტების შექმნის სირთულით და იმ ფაქტით, რომ ყველა ხელშემკვრელმა სახელმწიფომ უნდა მოახდინოს მათი რატიფიცირება, როცა ცვლილებები პროცედურულ ან სტრუქტურულ საკითხებს ეხება. მაგალითად, №11 დამატებითი ოქმის რატიფიცირებას ხელშემკვრელი სახელმწიფოების მიერ სამ წელიწადზე მეტი ხანი დასჭირდა. გადატვირთული საერთაშორისო სასამართლოსთვის დროში ჩამორჩენა იმას ნიშნავს, რომ იმ დროისთვის, როცა ეს აუცილებელი რეფორმა განხორციელდება და ცვლილებები ძალაში შევა, პრობლემის პარამეტრები და ზომები შეცვლილი იქნება.